

Л. П. Баршчэўскі
А. Ф. Гуцаў

Кароткая
ГРАМАТЫКА
ЛАТЫШСКОЙ
МОВЫ

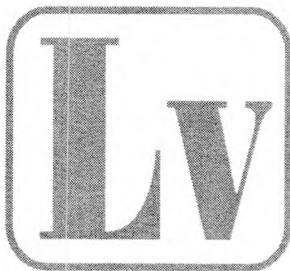

Серыя «Беларускія ЕўраГраматыкі»

Серыя «Беларускія ЕўраГраматыкі»

Л. П. Баршчэўскі
А. Ф. Гуцаў

Кароткая ГРАМАТЫКА ЛАТЫШСКОЙ МОВЫ

Мінск
«Радыёла-плюс»
2008

УДК 811.174(075.4)

ББК 81.2Лат-9

Б 26

Серыя заснавана ў 2008 годзе

Куратар серыі *Уладзімір Сіўчыкаў*

Аўтары і выдавецтва выказваюць глыбокую ўдзячнасць за спрыянне і карысныя парады *Майры Мора, Янісу Айзсалніексу, Айге Баярэ і Сяргею Панізініку*

Баршчэўскі, Л. П.

Б26 Кароткая граматыка латышскай мовы / Л. П. Баршчэўскі, А. Ф. Гуцаў. – Мінск: Радыёла-плюс, 2008. – 96 с. – (Серыя «Беларускія ЕўраГраматыкі»).

ISBN 978-985-448-086-2.

Латышская мова належыць да балтыйскай моўнай групы – найбліжэйшай да славянскай групы індаеўрапейскай сям’і моў. Шматгадовае суседства беларусаў і латышоў мае свой адбітак у лексіцы, граматычным ладзе і іншых лінгвістычных аспектах. Гэта палягчае вывучэнне латышскай мовы беларусамі.

Выданне адрасуецца школьнікам, студэнтам, настаўнікам, выкладчыкам, усім, хто цікавіцца латышскай мовай і хоча авалодаць ёю.

УДК 811.174(075.4)

ББК 81.2Лат-9

ISBN 978-985-448-086-2

© Баршчэўскі Л. П., Гуцаў А. Ф., 2008

© Афармленне. ПУП «Радыёла-плюс», 2008

ФАНЕТЫКА І ПРАВАПІС

АЛФАВІТ

Латышская мова карыстаецца лацінскай графікай. Алфавіт латышскай мовы складаецца з 33 літар.

На пісьме кожнаму гуку нярэдка адпавядае адна і тая ж літара. Ніжэйпрыведзеная табліца перадае гукавыя адпаведнікі літар латышкага алфавіта.

Латышскія літары	Вымаўленне
A, a	кароткае (звычайнае) а
Ā, ā	доўгае а
B, b	заўсёды цвёрдае б (п – перад глухім зычным)
C, c	заўсёды цвёрдае ц (дз – перад звонкім зычным)
Č, č	мякчэйшае за беларускае ч (мяккае дж – перад звонкім зычным)
D, d	заўсёды цвёрдае д (т – перад глухім зычным)
E, e	кароткі гук паміж э і а , т. зв. шырокае э
2-гі варыянт	кароткае (звычайнае) э , т. зв. вузкае э
Ē, ē	доўгі гук паміж э і а
2-гі варыянт	доўгае э
F, f	ф (сустракаецца толькі ў запазычаных словах)
G, g	як беларускае выбухное г (г у класічным беларускім правапісе) у словах ганак, гонта, гузік ; (як к – перад глухім зычным)
Ģ, ģ	сярэдняязычны, нёбны гук паміж вельмі мяккім выбухным г і мяккім д (расійскім дъ)

H, h	x (сустракаецца толькі ў запазычаных словах)
I, i	кароткае i (й – пасля іншага галоснага)
Ī, ī	доўгае i
J, j	й
K, k	заўсёды цвёрдае k (г – перад звонкім зычным)
Ķ, ķ	вельмі мягкае, нёбнае кь
L, l	заўсёды цвёрдае л
Ļ, ļ	вельмі мягкае ль
M, m	заўсёды цвёрдае m
N, n	заўсёды цвёрдае n
Ņ, ņ	вельмі мягкае нь
O, o	ўо
2-гі варыянт	доўгае o (сустракаецца ў запазычаных словах)
3-ці варыянт	кароткае o (сустракаецца ў запазычаных словах)
P, p	заўсёды цвёрдае p (б – перад звонкім зычным)
R, r	заўсёды цвёрдае p
S, s	заўсёды цвёрдае s (з – перад звонкім зычным)
Š, š	мякчэйшае за беларускае ш (мягкае ж – перад звонкім зычным)
T, t	заўсёды цвёрдае t (д – перад звонкім зычным)
U, u	кароткае складовае y
Ū, ū	доўгае y
V, v	заўсёды цвёрдае v (перад галосным)
2-гі варыянт	ў (перад зычным або ў канцы слова)
Z, z	заўсёды цвёрдае z (с – перад глухім зычным)
Ž, ž	мякчэйшае за беларускае ж (ш – перад глухім зычным)

У сучасным латышскім правапісе існуюць яшчэ 7 дыграфай (спалучэнняў дзвюх літар), што абазначаюць пэўныя зычныя або галосныя (дыфтонгі), якія вымаўляюцца наступным чынам:

Латышскія дыграфы	Вымаўленне
Ai, ai	вымаўляецца прыблізна як ай
Au, au	вымаўляецца прыблізна як аў
Dz, dz	заўсёды цвёрдае злітнае дз (ц – перад глухім зычным)
Dž, dž	мякчэйшае за беларускае злітнае дж (мяккае ч – перад глухім зычным)
Ei, ei	вымаўляецца прыблізна як эй
Ie, ie	вымаўляецца як злітнае іе (з націскам на е)
Ui, ui	вымаўляецца прыблізна як уй

Дадатковыя заўвагі

1. У дыдактычных мэтах ніжэй мы будзем ужываць знакі **e*/ē***. Яны адсутнічаюць у алфавіце, але з іх дапамогай мы будзем адрозніваць “шырокае э” (кароткае або доўгае) ад звычайнага, “вузкага” э (якое пазначаецца проста праз **e/ē**).

2. З’яўленне значка ***** над некаторымі іншымі доўгімі галоснымі або дыфтонгамі паказвае ў нашым дапаможніку на наяўнасць так званага “ламананага тону” вымаўлення галоснага або дыфтонга – калі гэта мае сэнсаадрознівальнае значэнне.

3. Доўгія галосныя гучаць прыблізна ў 2,5 раза даўжэй за звычайныя (кароткія) галосныя.

4. У інтэрвакальнай пазіцыі паміж *кароткімі галоснымі* глухія зычныя вымаўляюцца падоўжана. Напрыклад: **lapa** – лаппа (ліст), **vakar** – ваккар (учора), **pati** – патты (сама), **kase** – кассэ (каса), **seši** – сэшшы (шэсць) і да т. п.

Націск

Націск у латышскай мове амаль заўсёды падае на *першы склад* слоў. Вынятак утвараюць такія словы, як **gandrīz** (амаль), **ikviens** (кожны, любы), **labrīt, labdien** (добры дзень), **labvakar** (добры вечар), (ніколі), **nekas** (нішто, нічога), **nekur** (нідзе, нікуды), **paldies** (дзякуй), **pianīno** (піяніна), **ragū** (рагу) і некаторыя іншыя.

МАРФАЛОГІЯ

У латышскай мове маецца адзінаццаць часцінаў мовы: назоўнік, прыметнік, лічэбнік, дзеяслоў, дзеепрыметнік, дзеепрыслоўе, займеннік, прыслоўе, прыназоўнік, злучнік, выклічнік. Апрача таго, маецца яшчэ шэраг узмацняльных часціц.

Да часцін мовы, якія ўваходзяць у катэгорыю імя, належаць назоўнік, прыметнік і лічэбнік.

НАЗОЎНІК

Назоўнік – гэта самастойная і змяняльная часціна мовы, якая непасрэдна называе прадмет, паняцце, асобу ці істоту, апрадмечаную дзейнасць або апрадмечаную якасць. У назоўным склоне назоўнікі адказваюць на пытанні: **хто?** або **што?**

Латышскія назоўнікі можна падзяліць на агульныя (напрыклад: *grāmata* – кніга, *upe* – рака, *tikšanās* – сустрэча, *zāķis* – заяц, *bērzs* – бяроза), збіральныя (напрыклад: *sabiedrība* – грамадства) і ўласныя (напрыклад: *Rīga* – Рыга, *Baltkrievija* – Беларусь, *Ilga* – Ілга, *Daugava* – Дзвіна, Даўгава).

Назоўнікі ў латышскай мове выяўляюць катэгорыі роду, ліку, склону.

Катэгорыя роду

Усе латышскія назоўнікі, у адрозненне ад беларускіх, належаць да аднаго з *двух* родаў: мужчынскага або жаночага.

Назоўнікі мужчынскага роду ў назоўным склоне адзіночнага ліку маюць канчаткі **-s**, **-š**, **-is** або **-us**. Напрыклад: **pavārs** (кухар), **ceļš** (дарога, шлях), **iecirknis** (участак), **lietus** (дождж).

Да жаночага роду належаць назоўнікі з канчаткамі назоўнага склону адзіночнага ліку **-a**, **-e**, а таксама частка назоўнікаў з канчаткам **-s**. Напрыклад: **kāpa** (дзюна, выдма), **māte** (маці), **sirds** (сэрца). Наогул, назоўнікаў жаночага роду з канчаткам назоўнага склону адзіночнага ліку **-s** (акрамя згаданага **sirds**) няшмат. Да іх належаць: **acs** (вока), **asins** (кроў), **auss** (вуха), **balss** (голас), **cilts** (племя), **dzelzs** (жалеза), **debess** (неба), **govs** (карова), **izkopts** (каса – прылада, якую косяць), **klēts** (свіран), **klints** (скала), **krāsns** (печ), **krūts** (грудзі), **kūts** (хлеў), **nakts** (ноч), **pils** (замак; палац), **pirts** (лазня), **plīts** (пліта), **smilts** (пясок), **uguns** (агонь), **valsts** (дзяржава), **vēsts** (вестка), **zivs** (рыба), **zoss** (гусь) і некаторыя іншыя.

Катэгорыя ліку

Большасць латышскіх назоўнікаў (як і беларускіх) мае формы адзіночнага і множнага ліку. Ёсць невялікая група назоўнікаў, якія ўжываюцца толькі ў адзіночным ліку або толькі (ці амаль толькі) у множным ліку. У назоўным склоне множнага ліку ўсе назоўнікі мужчынскага роду маюць канчатак **-i**, напрыклад: **pavāri**, **ceļi**, **iecirkņi**, **lieti**. У сваю чаргу, назоўнікі жаночага роду ў назоўным склоне множнага ліку маюць канчаткі: **-as**, **-es** або **-is**, напрыклад: **kāpas**, **mātes**, **sirdis**.

Катэгорыя склону. Тыпы скланення назоўнікаў

Латышскія назоўнікі, апроча вядомых нам з беларускай мовы шасці склonaў, маюць яшчэ і сёмы – так званы *клічны* склон. Рэшткі клічнага склону захаваліся і ў беларускай мове – асабліва ў экспрэсіўнай мове. Параўнайце: **хлопча**, **сябра**, **дружа**, **Лявоне**, **Алесю** (у паўднёва-заходніх і паўночна-заходніх беларускіх гаворках клічны склон ужываецца з часткай іншых назоўнікаў не толькі мужчынскага, але і жаночага роду, напрыклад: **мамо**, **тато**, **Васё**, **Ганно** і г. д.).

Звычайна вылучаюцца шэсць тыпаў скланення латышскіх назоўнікаў, у залежнасці ад іх канчаткаў у назоўным склоне адзіночнага ліку. Назоўнікі мужчынскага роду адносяцца да I (з канчаткамі **-s** або **-š**), II (з канчаткам **-is**) ці III (з канчаткам **-us**) скланення. Да II скланення належыць, акрамя таго, назоўнік **suns** (сабака). Назоўнікі жаночага роду, адпаведна, адносяцца да IV (з канчаткам **-a**), V (з канчаткам **-e**) ці VI (з канчаткам **-s**) скланення. Да VI скланення належыць і *адзіны* назоўнік мужчынскага роду: **ļaudis** (люд), які ўжываецца толькі ў множным ліку.

Пры скланенні латышскія назоўнікі атрымліваюць канчаткі, паказаныя ў наступнай табліцы:

Адзіночны лік						
Склон	I	II	III	IV	V	VI
Н.	-s, -š	-is, -(en)s	-us	-a	-e	-s
Р.	-a	-a, -(en)s	-us	-as	-es	-s
Д.	-am	-im	-um	-ai	-ei	-ij
В.	-u	-i	-u	-u	-i	-i
Т.	-u	-i	-u	-u	-i	-i
М.	-ā	-ī	-ū	-ā	-ē	-ī
Кл.	-s, -š	-i	-us	-a	-e	-s
Множны лік						
Н.	-i			-as	-es	-is
Р.	-u			-u	-u	-u
Д.	-iem			ām	ēm	īm
В.	-us			-as	-es	-is
Т.	-iem			ām	ēm	īm
М.	-os			ās	ēs	īs
Кл.	-i			-as	-es	-is

У наступных табліцах прыводзяцца прыклады ўсіх шасці тыпаў скланення латышскіх назоўнікаў:

I скланенне

Лік	Склон	Канчатак	kokс – дрэва	ceļš – дарога
Адз.	Н.	-s	kok-s	ceļš
	Р.	-a	kok-a	ceļ-a
	Д.	-am	kok-am	ceļ-am
	В.	-u	kok-u	ceļ-u
	Т.	-u	ar kok-u	ar ceļ-u
	М.	-ā	kok-ā	ceļ-ā
	Кл.	-s	kok-s!	ceļ-š!
Мн.	Н.	-i	kok-i	ceļ-i
	Р.	-u	kok-u	ceļ-u
	Д.	-iem	kok-iem	ceļ-iem
	В.	-us	kok-us	ceļ-us
	Т.	-iem	ar kok-iem	ar ceļ-iem
	М.	-os	kok-os	ceļ-os
	Кл.	-i	kok-i!	ceļ-i!

II скланенне

Лік	Склон	Канчатак	gulbis – лебедзь	lācis – мядзведзь
Адз.	Н.	-is	gulb-is	lāc-is
	Р.	-(j)a	gulb-ja	lāč-a
	Д.	-im	gulb-im	lāc-im
	В.	-i	gulb-i	lāc-i
	Т.	-i	ar gulb-i	ar lāc-i
	М.	-ī	gulb-ī	lāc-ī
	Кл.	-i	gulb-i!	lāc-i!

Мн.	Н.	-(j)i	gulb-ji	lāč-i
	Р.	-(j)u	gulb-ju	lāč-u
	Д.	-(j)iem	gulb-jiem	lāč-iem
	В.	-(j)us	gulb-jus	lāč-us
	Т.	-(j)iem	ar gulb-jiem	ar lāč-iem
	М.	-(j)os	gulb-jos	lāč-os
	Кл.	-(j)i	gulb-ji!	lāč-i!

У некоторых назоўнікаў гэтага скланення пасля канцавых зычных асновы **-b-, -p-, -m-** або **-v-** стаіць **-j**; у іншых – адбываюцца чаргаванні апошняга зычнага ў корані: **l-l, n-ŋ, s-š, z-ž, d-ž, c-č, dz-dž**.

Заўвага: пры скланенні *мужчынскіх імёнаў*, у якіх перад канчаткам **-is** стаіць **-d-** або **-t-**, ні ў родным склоне адз. л., ні ў мн. л. чаргавання зычных не адбываецца. Напрыклад: **Valdis** (наз. скл.) – **Valda** (р. скл.). Гэтае правіла не тычыцца, аднак, гутарковага стылю, хоць і ў размоўнай мове такое чаргаванне таксама дапускаецца.

Да II скланення таксама належыць пэўная колькасць назоўнікаў мужчынскага роду, якія заканчваюцца на **-ens**, напрыклад: **akmens** (камень), **asmens** (лязо), **rudens** (восень), **ūdens** (вада), **zibens** (маланка). Яны скланяюцца гэтаксама, як іншыя назоўнікі II скланення, але маюць адрозненні ў дзвюх формах:

- ♦ у назоўным склоне адз. л. заканчваюцца на **-ens** (а не на **-is**),
- ♦ у родным склоне адз. л. яны таксама маюць канчатак **-ens** (а не **-a**).

Лік	Склон	Канчатак	akmens – камень	ūdens – вада
Адз.	Н.	-s	akmen-s	ūden-s
	Р.	-s	akmen-s	ūden-s
	Д.	-im	akmen-im	ūden-im
	В.	-i	akmen-i	ūden-i

Адз.	Т.	-i	ar akmen-i	ar ūden-i
	М.	-ī	akmen-ī	ūden-ī
	Кл.	-i	akmen-i!	ūden-i!
Мн.	Н.	-i	akmeņ-i	ūdeņ-i
	Р.	-u	akmeņ-u	ūdeņ-u
	Д.	-iem	akmeņ-iem	ūdeņ-iem
	В.	-us	akmeņ-us	ūdeņ-us
	Т.	-iem	ar akmeņ-iem	ar ūdeņ-iem
	М.	-os	akmeņ-os	ūdeņ-os
	Кл.	-i	akmeņ-i!	ūdeņ-i!

Такім жа чынам скланяюцца і наступныя назоўнікі II скланення: **mēness** (месяц), **sāls** (соль).

III скланенне

Лік	Склон	Канчатак	alus – піва	tīrgus – рынак
Адз.	Н.	-us	al-us	tīrg-us
	Р.	-us	al-us	tīrg-us
	Д.	-um	al-um	tīrg-um
	В.	-u	al-u	tīrg-u
	Т.	-u	ar al-u	ar tīrg-u
	М.	-ū	al-ū	tīrg-ū
	Кл.	-us	al-us!	tīrg-us!
Мн.	Н.	-i	al-i	tīrg-i
	Р.	-u	al-u	tīrg-u
	Д.	-iem	al-iem	tīrg-iem
	В.	-us	al-us	tīrg-us
	Т.	-iem	ar al-iem	ar tīrg-iem
	М.	-os	al-os	tīrg-os
	Кл.	-i	al-i!	tīrg-i!

IV скланенне

Лік	Склон	Канчатак	istaba – пакой	meita – дачка
Адз.	Н.	-a	istab-a	meit-a
	Р.	-as	istab-as	meit-as
	Д.	-ai	istab-ai	meit-ai
	В.	-u	istab-u	meit-u
	Т.	-u	ar istab-u	ar meit-u
	М.	-ā	istab-ā	meit-ā
	Кл.	-a	istab-a!	meit-a!
Мн.	Н.	-as	istab-as	meit-as
	Р.	-u	istab-u	meit-u
	Д.	-ām	istab-ām	meit-ām
	В.	-as	istab-as	meit-as
	Т.	-ām	ar istab-ām	ar meit-ām
	М.	-ās	istab-ās	meit-ās
	Кл.	-as	istab-as!	meit-as!

Заўвага: да гэтага самага тыпу скланення належыць шэраг назоўнікаў *мужчынскага роду*:

lauva (леў), **puika** (хлапец) і да т. п.;

агульнага роду: **paziņa** (знаёмец, знаёмая), **plāra** (балбатун, балбатунка) і да т. п.;

мужчынскіх прозвішчаў на -а:

Liera, **Kļava** і да т. п. – з тым адрозненнем, што ў дав. скл. адз. ліку маюць канчатак **-am**: **lauvam**, **puikam**, **paziņam** (знаёмцу), **plāram** (балбатуну), **Lieram**, **Kļavam** і да т. п. Але: **paziņai** (знаёмай), **plārai** (балбатунцы) і да т. п.

V скланенне

Лік	Склон	Канчатак	kurpe – чаравік	egle – елка
Адз.	Н.	-e	kurp-e	egl-e
	Р.	-es	kurp-es	egl-es
	Д.	-ei	kurp-ei	egl-ei
	В.	-i	kurp-i	egl-i
	Т.	-i	ar kurp-i	ar egl-i
	М.	-ē	kurp-ē	egl-ē
	Кл.	-e	kurp-e!	egl-e!
Мн.	Н.	-es	kurp-es	egl-es
	Р.	-(j)u	kurp-ju	egl-u
	Д.	-ēm	kurp-ēm	egl-ēm
	В.	-es	kurp-es	egl-es
	Т.	-ēm	ar kurp-ēm	ar egl-ēm
	М.	-ēs	kurp-ēs	egl-ēs
	Кл.	-es	kurp-es!	egl-es!

У родным склоне множнага ліку адбываецца *чаргаванне зычных* палаталізацыйнага тыпу, падобна, як гэта мае месца з назоўнікамі II скланення (гл. вышэй).

Заўвага: шэраг назоўнікаў *мужчынскага і агульнага* роду на **-e**, *мужчынскіх прозвішчаў* на **-e** скланяецца на ўзор V скланення, маючы ў дав. скл. адз. ліку канчатак **-em**.

VI скланенне

Лік	Склон	Канчатак	nakts – ноч	sirds – сэрца
Адз.	Н.	-s	nakt-s	sird-s
	Р.	-s	nakt-s	sird-s
	Д.	-ij	nakt-ij	sird-ij
	В.	-i	nakt-i	sird-i
	Т.	-i	ar nakt-i	ar sird-i
	М.	-ī	nakt-ī	sird-ī
	Кл.	-s	nakt-s!	sird-s!
Мн.	Н.	-is	nakt-is	sird-is
	Р.	-(j)u	nakt-ju	sirž-u
	Д.	-īm	nakt-īm	sird-īm
	В.	-is	nakt-is	sird-is
	Т.	-īm	ar nakt-īm	ar sird-īm
	М.	-īs	nakt-īs	sird-īs
	Кл.	-is	nakt-is!	sird-is!

І ў выпадку з родным склонам множнага ліку VI скланення адбываецца *чаргаванне зычных* палаталізацыйнага тыпу, падобна, як гэта мае месца з назоўнікамі II скланення (гл. вышэй).

Заўвага: шэраг назоўнікаў V і VI скланенняў у род. скл. мн. ліку вышэйзгаданага чаргавання зычных, аднак, не мае: **aste** (хвост) – **astu**, **kase** (каса) – **kasu**, **gāze** (газ) – **gāzu**, **mute** (рот) – **mutu**, **pase** (пашпарт) – **pasu**, **acs** (вока) – **acu**, **auss** (вуха) – **ausu**, **balss** (голас) – **balsu**, **debess** (неба) – **debesu**, **valsts** (дзяржава, краіна) – **valstu**.

Памяншальныя формы назоўніка

Латышская мова мае разгалінаваную сістэму ўтварэння памяншальных формаў назоўнікаў. Больш дэталёва значэнні такіх формаў можна бачыць з наступнай табліцы:

Значэнне	Прыклады
Малыя памеры	krēsliņš (крэселка), gultiņa (ложачак), bērniņš (дзіцятка), meitenīte (дзяўчынка)
Выказванне пяшчотных пачуццяў	tētiņš (татачка), māsiņa (сястрычка)
Выказванне пяшчотных пачуццяў/малыя памеры	brālītis (браток), gosiņa (ручанька)
Прыніжальная характарыстыка	vīrelis (нікчэмны чалавечак, мужычок), grātiņš (глуздок, кумекалка, башка, рэпа...), sunelis (псіна, цюцька)

Часам памяншальная форма назоўніка набывае ідыяматычнае значэнне, напрыклад: *māīte* (саміца), утворанае ад *māte* (маці): *pīļu māīte* (саміца качкі).

Утварэнне памяншальных формаў

Памяншальныя формы ўтвараюцца праз дадаванне адпаведных памяншальных суфіксаў, якія, у сваю чаргу, стаяць перад канчаткам, што ўказвае на род назоўніка. Напрыклад, ад слова **серпурэ** (капялюш) памяншальна-ласкальная форма ўтвараецца праз устаўленне паміж каранем (*serpur-*) і канчаткам жаночага роду (*-e*) памяншальнага суфікса *-īt-*. Такім чынам узнікае форма *serpur-īt-e* (капялюшык).

Найчасцей у латышскай мове ўжываюцца наступныя памяншальныя суфіксы: **-iņ-**, **-tiņ-**, **-īt-** і **-el-**. Тое, якія з іх выкарыстоўваюцца ў канкрэтных выпадках, залежыць, як правіла, ад тыпу скланення адпаведнага назоўніка:

- ♦ З назоўнікамі **I і IV скланенняў** звычайна ўжываецца суфікс **-іў**. Напрыклад, I скланенне: *krēsl-s – krēsl-iў-š* (крэселка), *kaln-s – kaln-iў-š* (узгорачак, горка), *kok-s – koc-iў-š* (дрэўца); IV скланенне: *lap-a – lap-iў-a* (лісточак), *sien-a – sien-iў-a* (сце-начка), *Ann-a – Ann-iў-a* (Ганначка).

Заўвага: пры ўтварэнні памяншальных формаў з суфіксам **-іў**, калі корань назоўніка заканчваецца на заднеязычны галосны (**-k** або **-g**), адбываецца чаргаванне і на іх месцы з’яўляюцца, адпаведна, **-c** або **-dz**. Напрыклад: *rok-a* (рука), але: *roc-iў-a* (ручанька); *log-s* (акно), але: *lodz-iўš* (акенца).

- ♦ З назоўнікамі **II і V скланенняў** звычайна ўжываецца суфікс **-іт**. Напрыклад, II скланенне: *brāl-is – brāl-īt-is* (браток), *zīmul-is – zīmul-īt-is* (аловачак), *Jān-is – Jān-īt-is* (Яначак); V скланенне: *mut-e – mut-īt-e* (раток), *kurp-e – kurp-īt-e* (чаравічок), *Ilz-e – Ilz-īt-e* (Ілзачка).

Заўвага: назоўнікі II скланення з суфіксам **-ен** (напрыклад, *akmen-s – камень*), *gredzen-s – пярсцёнак*) утвараюць памяншальныя формы з дапамогай суфікса **-тіў** – гэтаксама, як назоўнікі III ці VI скланенняў (гл. ніжэй).

- ♦ З назоўнікамі **III і VI скланенняў** звычайна ўжываецца суфікс **-тіў**. Пры гэтым у назоўнікаў III скланення перад памяншальным суфіксам захоўваецца галосны канца асновы **-u-**. Напрыклад, III скланенне: *al-u-s – al-u-tiў-š* (піўцо), *med-u-s – med-u-tiў-š* (мядок), *le*d-u-s – le*d-u-tiў-š* (лядок); VI скланенне: *bals-s – bals-tiў-a* (галасок), *aus-s – aus-tiў-a* (вушка), *gov-s – gov-tiў-a* (кароўка).

Асаблівыя выпадкі ўтварэння памяншальных формаў

Некаторыя назоўнікі ўтвараюць памяншальныя формы адрозным спосабам, што відаць з наступнай тэблицы:

Тып скланення	Звычайная форма назоўніка	Пераклад	Памянш.-ласкальная форма назоўніка	Пераклад
I	degun-s	нос	degun-tiņ-š	носік
I	tēv-s	тата	tē-tiņ-š	татачка
II	brīd-is	хвіля	brī-tiņ-š	хвіліначка
II	mēnes-s	месяц	mēnes-tiņ-š	месячык
III	liet-u-s	дождж	liet-iņ-š	дожджык
III	tīrg-u-s	рынак	tīrdz-iņ-š	рыначак
III	vid-u-s	сярэзіна	vid-iņ-š	сярэзінка
V	māt-e	маці	mām-iņ-a	мамачка
VI	brokast-is (мн. л.)	сняданак	brokast-iņ-as	сняданачак
VI	durv-is (мн. л.)	дзверы	dur-tiņ-as	дзверцы
VI	nakt-s	ноч	naks-niņ-a	ночанька
VI	sird-s	сэрца	sirs-niņ-a	сэрцайка
VI	plīt-s	пліта	plīt-iņ-a	плітка
VI	uzac-s	брыво	uzac-īt-e	броўка

Памяншальныя назоўнікі з суфіксам -el-

У латышскай мове існуе яшчэ група назоўнікаў, якія ўтвараюць памяншальныя формы пры дапамозе суфікса **-el-**, які перадае адценне грэблівасці. Напрыклад: puis-is – puīš-el-is (неразумнае хлапчанё), sun-s – sun-el-is (варты жало сабака), vīr-s – vīr-el-is (нікчэмны чалавечак); rok-a – roķ-el-e (ручачка). Назоўнікі мужчынскага роду з гэткаім

суфіксам скланяюцца паводле II тыпу скланення, назоўнікі жаночага роду – паводле V тыпу.

Аддзеяслоўныя назоўнікі

У латышскай мове ад большасці дзеясловаў могуць утварацца назоўнікі, якія абазначаюць часава неабмежаванае дзеянне або стан. Іх утварэнне адбываецца праз далучэнне суфікса **-šan-** да асновы інфінітыва адпаведнага незваротнага дзеяслова. Напрыклад:

brauk-t (ехаць) – **brauk-šan-a** (язда);
mazgā-t (мыць) – **mazgā-šan-a** (мыццё).

Калі ў інфінітыве дзеяслова перад канчаткам **-t** стаіць **-s** або **-z**, дык перад зыходам слова **-šana** такі зычны знікае, напрыклад:

pras-t (умець) – **pra-šana** (уменне);
griez-t (рэзаць) – **grie-šana** (рэзанне).

Назоўнікі на **-šana** належаць да IV скланення.

Назоўнікі на **-šanās** утвараюцца ад зваротных дзеясловаў усіх трох спражэнняў (падобным чынам, як назоўнікі з зыходам слова **-šana**) і маюць аналагічнае значэнне, што і іншыя аддзеяслоўныя назоўнікі. Напрыклад:

vil-ties (расчаравацца) – **vilšanās** (расчараванне);
iestā-ties (уступаць) – **iestā-šanās** (уступленне).

Назоўнікі на **-šanās** належаць да жаночага роду і змяняюцца асаблівым чынам. У адзіночным ліку яны маюць толькі формы назоўнага, роднага, вінавальнага і творнага склонаў, а ў множным ліку – толькі формы назоўнага, роднага і вінавальнага склонаў. Гл. наступную табліцу:

vilšanās – расчараванне		
Склон	адз. лік	мн. лік
Н.	vilšanās	vilšanās
Р.	vilšanās	vilšanos
В.	vilšanos	vilšanās
Т.	ar vilšanos	–

Заўвага: аддзяяслоўныя назоўнікі на **-šana** і **-šanās** ужываюцца ў множным ліку досыць рэдка.

ПРЫМЕТНІК

Прыметнік – змяняльная часціна мовы, якая звычайна дае азначэнне назоўніку і характарызуе яго якасць або ўласцівасць. У назоўным склоне прыметнікі адказваюць на пытанні: **які?, якая?, якое?, якія?, чый?, чыя?, чыё?, чые?**

Напрыклад:

1. *Vecs zaļš šķūnis stāvēja pie mazas upes.*

Старая зялёная адрына стаяла каля невялікай рэчкі.

2. *Mana vecmāte valkāja vecu sarkanu mētelī.*

Мая бабуля насіла старое чырвонае паліто.

Месца прыметнікаў у сказах і словазлучэннях – перад назоўнікамі, да якіх яны адносяцца, – тыповае для латышскай (як і для беларускай) мовы.

Утварэнне прыметнікаў

Асаблівасцю латышскай мовы ёсць тое, што ў ёй дамінуюць *вытворныя* прыметнікі. Найчасцей яны ўтвараюцца ад назоўнікаў з дапамогаю суфіксаў **-īgs/-īga** (напрыклад: **godīgs** – сумленны; **naid-**

īgs – варажы; **laimīgs** – шчасны); **-isks/-iska** (напрыклад: **elektr-isks** – электрычны, **dzej-isks** – паэтычны, **skatuv-isks** – сцэнічны); **-ains/-aina** (напрыклад: **le*d-ains** – ледзяны, **migl-ains** – імглісты, **saul-ains** – сонечны); а таксама ад іншых часцін мовы з дапамогай суфіксаў **-ējs/-ēja** (напрыклад: **tagad-ējs** – цяперашні, **vakarējs** – учарашні, **kopējs** – агульны) і да т. п.

Гэтак жа часта ў ролі прыметнікаў выступаюць уласна назоўнікі ў род. скл. Напрыклад: **baltkriev-u dziesmas** – беларускія песні, **latvieš-u tauta** – латышскі народ, **Tirdzniecīb-as un Rūpniecīb-as Palāta** – Гандлёва-прамысловая Палата, **cilvēk-a mūžs** – чалавечы век, **māksl-as izstāde** – мастацкая выстава.

Скланенне прыметнікаў

Латышскія прыметнікі, як і беларускія, адносяцца да скланяльных часцін мовы, могуць прымаць формы шасці склонаў адзіночнага або множнага ліку (клічны склон цалкам супадае з назоўным і таму асобна не вылучаецца). У адрозненне ад беларускай мовы, у латышскай прыметнікі маюць два тыпы канчаткаў – *неазначальныя* (наз. скл. адз. л.: **-s, -š** у муж. р., **-a** ў жан. р.) і *азначальныя* (наз. скл. адз. л.: **-ais** у муж. р., **-ā** ў жан. р.). З неазначальнымі канчаткамі прыметнік ужываецца тады, калі ён адносіцца да невядомага прадмета, які згадваецца ўпершыню або пра які гаворка ідзе наогул. Такія прыметнікі скланяюцца *на ўзор назоўнікаў*: у мужчынскім родзе – паводле I скланення, у жаночым родзе – паводле IV скланення. Гл. наступную табліцу:

liels – вялікі			
Лік	склон	мужчынскі род	жаночы род
Адз.	Н.	liel-s	liel-a
	Р.	liel-a	liel-as
	Д.	liel-am	liel-ai
	В.	liel-u	liel-u
	Т.	ar liel-u	ar liel-u
	М.	liel-ā	liel-ā

Мн.	Н.	liel-i	liel-as
	Р.	liel-u	liel-u
	Д.	liel-iem	liel-ām
	В.	liel-us	liel-as
	Т.	ar liel-iem	ar liel-ām
	М.	liel-os	liel-ās

Заўвага: незначальныя канчаткі ўжываюцца, сярод іншага:

- ◆ калі перад прыметнікам-азначэннем стаіць адзін з наступных займеннікаў: **daži** (некаторыя, некалькі), **kāds** (нейкі, сякі-такі), **šāds/tāds** (такі) або адзін з наступных прыметнікаў: **dažāds** (рожны), **visāds** (усялякі, які заўгодна);
- ◆ калі прыметнік выконвае ў сказе ролю выказніка (напрыклад: **Šis uzdevums nav grūts**. Гэтае заданне няцяжкае).

Азначальныя канчаткі ўжываюцца тады, калі прыметнік адносіцца да вядомага, знаёмага або ўжо раней згаданага прадмета. Такія прыметнікі скланяюцца паводле ўзору, прыведзенага ў наступнай тэблiцы:

jauns – новы, малады			
Лік	склон	мужчынскі род	жаночы род
Адз.	Н.	jaun-ai-s	jaun-ā
	Р.	jaun-ā	jaun-ās
	Д.	jaun-āj-am	jaun-aj-ai
	В.	jaun-o	jaun-o
	Т.	ar jaun-o	ar jaun-o
	М.	jaun-aj-ā	jaun-aj-ā

Мн.	Н.	jaun-ie	jaun-ās
	Р.	jaun-o	jaun-o
	Д.	jaun-aj-iem	jaun-aj-ām
	В.	jaun-os	jaun-ās
	Т.	ar jaun-aj-iem	ar jaun-aj-ām
	М.	jaun-aj-os	jaun-aj-ās

Заўвага: азначальныя канчаткі ўжываюцца, сярод іншага:

- ◆ калі перад прыметнікам стаіць адзін з наступных займеннікаў: **jūsu** (ваш), **mans** (мой), **mūsu** (наш), **pats** (самы), **savs** (свой), **šis** (гэты), **tavs** (твой), **tas** (той), **viņa** (яго), **viņas** (яе), **viņu** (іхні), **viss** (увесь) і да т. п.;
- ◆ калі прыметнік утварае разам з назоўнікам цэласнае паняцце, напрыклад: **Klusais okeāns** (Ціхі акіян), **brūnais lācis** (буры мядзведзь) і да т. п.;
- ◆ калі прыметнік дапасоўваецца да назоўніка ў клічным склоне, напрыклад: **dārgie draugi!** (дарагія сябры!); **jaunais cilvēks!** (малады чалавек!) і да т. п.

Ступені параўнання прыметнікаў

У латышскай мове, як і ў беларускай, якасныя прыметнікі могуць утвараць вышэйшую і найвышэйшую ступені параўнання.

Вышэйшая ступень утвараецца ад звычайнай ступені параўнання з дапамогаю суфікса **-āk-**, які ставіцца перад канчаткам *прыметніка*.

Прыметнікі вышэйшай ступені параўнання скланяюцца на ўзор прыметнікаў у звычайнай ступені з адпаведнымі канчаткамі (гл. вышэй).

jaunāks – навейшы; lielāka – большая				
Формы	Наз. скл.	Наз. скл.	Наз. скл.	Наз. скл.
	адз. л.	мн. л.	адз. л.	мн. л.
	неазнач.	неазнач.	азнач.	азнач.
Муж. р.	jaun-āk-s	jaun-āk-i	jaun-āk-ai-s	jaun-āk-ie
Жан. р.	liel-āk-a	liel-āk-as	liel-āk-ā	liel-āk-ās

Найвышэйшая ступень параўнання ўтвараецца ад вышэйшай ступені з дапамогай прэфікса **vis-**. Гл. наступную табліцу:

visjaunākais – найноўшы, vislielākā – самы навейшы; найбольшая, самая вялікая		
Формы	Наз. скл. адз. л. азнач.	Наз. скл. мн. л. азнач.
Муж. р.	vis-jaun-āk-ai-s	vis-jaun-āk-ie
Жан. р.	vis-liel-āk-ā	vis-liel-āk-ās

Прыметнікі найвышэйшай ступені параўнання скланяюцца гэтаксама, як прыметнікі звычайнай ступені ў азначальнай форме.

Заўвага: утвораныя вышэйпададзеным спосабам прыметнікі найвышэйшай ступені маюць націск на другім складзе ад пачатку (прэфікс **vis-** націску не мае).

Найвышэйшая ступень можа ўтварацца і аналітычна, пры дапамозе займенніка **pats** (самы). Напрыклад: **pats labākais** (самы лепшы), **pati labākā** (сама лепшая). Але такі спосаб ужываецца вельмі рэдка.

Памяншальныя формы прыметнікаў

У беларускай мове досыць шырокі ўжытак маюць памяншальныя формы (напрыклад: малы – **малюпасенькі**, прыгожы – **прыгожанькі**, цудоўны – **цудоўненькі**). Аналагічныя формы маюць і некаторыя латышскія прыметнікі (гл. наступную табліцу):

Звычайная форма	Значэнне	Памянш. форма	Значэнне
maz-s	малы	maz-iņ-š	малюпасенькі
lab-s	добры	lab-iņ-š	харошанькі

ЛІЧЭБНІК

Лічэбнік – гэта змяняльная часціна мовы, якая абазначае лік, колькасць асоб, іншых жывых істот, рэчаў, а таксама парадак іх з’яўлення (размяшчэння) і адказвае на пытанні: **колькі?, каторы (паводле парадку)?**

Латышскія лічэбнікі, як і беларускія, падзяляюцца на:

■ **КОЛЬКАСНЫЯ:**

nulle – нуль,
viens – адзін,
divi – два,
trīs – тры,
četri – чатыры,
pieci – пяць,
seši – шэсць,
septiņi – сем,
astoņi – восем,
deviņi – дзевяць,
desmit – дзесяць,
vienpadsmit – адзінаццаць,
divpadsmit – дванаццаць,
trīspadsmit – трынаццаць,
četrpadsmit – чатырнаццаць,
piecpadsmit – пятнаццаць,
sešpadsmit – шаснаццаць,
septiņpadsmit – семнаццаць,
astoņpadsmit – восемнаццаць,
deviņpadsmit – дзевятнаццаць,
divdesmit – дваццаць,
divdesmit viens – дваццаць адзін,
trīdesmit – трыццаць,
četrdesmit – сорок,
piecdesmit – пяцьдзесят,
sešdesmit – шэсцьдзесят,
septiņdesmit – семдзесят,
astoņdesmit – восемдзесят,

deviņdesmit – дзевяноста,
simt – сто,
simt divdesmit viens – сто дваццаць адзін,
divsimt – дзвесце,
trīssimt – трыста,
četrsimt – чатырыста,
piecsimt – пяцьсот,
sešsimt – шэсцьсот,
septiņsimt – семсот,
astoņsimt – восемсот,
deviņsimt – дзевяцьсот,
tūkstoš – тысяча,
tūkstoš divsimt trīdesmit astoņi – тысяча дзвесце
трыццаць восем,
miljons – мільён,
miljards – мільярд,
pusotra – паўтара *i inš.*

■ **i ПАРАДКАВІЯ:**

pirmais – першы,
otrais – другі,
trešais – трэці,
ce*turtais – чацвёрты,
piektais – пяты,
se*stais – шосты,
septītais – сёмы,
astotais – восьмы,
devītais – дзевяты,
desmitais – дзесяты,
vienpadsmitais – адзінаццаты,
divpadsmitais – дванаццаты,
trīspadsmitais – трынаццаты,
četrpadsmitais – чатырнаццаты,
piecpadsmitais – пятнаццаты,
sešpadsmitais – шаснаццаты,
septiņpadsmitais – семнаццаты,
astoņpadsmitais – васемнаццаты,

deviņpadsmitais – дзевятнащаты,
divdesmitais – дващаты,
divdesmit pirmais – дваццаць першы,
trīsdesmitais – трыщаты,
četrdesmitais – саракавы,
piecdesmitais – пяцідзсяты,
sešdesmitais – шасцідзсяты,
septiņdesmitais – сямідзсяты,
astoņdesmitais – васьмідзсяты,
deviņdesmitais – дзевяносты,
simtais – соты,
simt divdesmit otrs – сто дваццаць другі,
divsimtais – двухсоты,
trīssimtais – трохсоты,
četrsimtais – чатырохсоты,
piecsimtais – пяцісоты,
sešsimtais – шасцісоты,
septiņsimtais – сямісоты,
astoņsimtais – васьмісоты,
deviņsimtais – дзевяцісоты,
tūkstošais – тысячны,
divtūkstošais – двухтысячны,
astoņtūkstošais – васьмітысячны,
miljonais – мільённы,
miljardais – мільярдны *i інші*.

Зборныя лічэбнікі ў асобную групу не вылучаюцца.

У латышскай мове формы як мужчынскага роду (пададзеныя вышэй), так і жаночага роду маюць не толькі лічэбнікі 1 і 2 (viena – адна, divas – дзве), але і лічэбнікі ад 3 да 9 (адпаведна: trijas, četras, piecas, sešas, septiņas,astoņas, deviņas). Лічэбнікі ад 2 да 9 ужываюцца ў назоўным склоне, калі гаворка ідзе пра арыфметычныя дзеянні, прапорцыі або, напрыклад, кошты:

Saskaiti divdesmit divi un trīsdesmit septiņi.

Складзі дваццаць два і трыццаць сем.

Divi pret pieci.

Два да пяці.

*Ce*pure maksāja trīsdesmit seši dolāri.*

Капляюш каштаваў трыццаць шэсць долараў.

*Але: Ce*pure maksā divdesmit vienu dolāru.*

*Шанка каштуйе 21 доллар (лічэбнік стаіць у **він. скл.**).*

Лічэбнік *pusotra/pusotras* (паўтара/паўтары) мае форму роднага склону і патрабуе пры сабе таксама роднага склону. Напрыклад:

pusotra kukuļa – паўтара бохана,

pusotras algas – паўтары зароботныя платы.

Лічэбнік **-arpus** абазначае “з паловай” і дадаецца да адпаведнага лічэбніка, які абазначае цэлы лік. Напрыклад:

divarpus – два з паловай,

trīšarpus – тры з паловай.

Пры лічэбніках, што абазначаюць большыя лікі, гэты дадатак робіцца асобным словам або нават словазлучэннем. Напрыклад:

septiņi arpus/septiņi ar pusi – сем з паловай.

Латышскія лічэбнікі, што абазначаюць дробы, утвараюцца паводле наступных мадэляў:

2/3 – divas trešdaļas;

*1/4 – viena ce*turtdaļa;*

2,5 – divi un piecas desmitdaļas.

Заўвага: калі колькасныя лічэбнікі ўжываюцца асобна (напрыклад, пры лічэнні ад 1 да 9), бярэцца форма лічэбнікаў мужчынскага роду.

Усе нескланяльныя колькасныя лічэбнікі, якія заканчваюцца на **-padsmī** ці **-desmī**, патрабуюць пасля сябе роднага склону множнага ліку (падобна, як у беларускай мове: **чатыры сталы**, але: **пятнаццаць сталоў**). Гл. наступную табліцу:

Te ir pieci zēni.	Тут пяць хлопчыкаў.
Te ir desmit zē*nu.	Тут дзесяць хлопчыкаў.
Es redzu piecus zēnus.	Я бачу пяць хлопчыкаў.
Es redzu desmit zē*nu.	Я бачу дзесяць хлопчыкаў.
Te ir trijās meitenes.	Вось тры дзяўчынкі.
Te ir divdesmit meiteņi.	Вось дваццаць дзяўчынак.
Es redzu divas meitenes.	Я бачу дзве дзяўчынкі.
Es redzu divdesmit meiteņi.	Я бачу дваццаць дзяўчынак.
Te ir divdesmit četri rieksti.	Вось дваццаць чатыры арэхі.
Te ir četrpadsmit riekstu.	Вось чатырнаццаць арэхаў.
Es apskatu divdesmit četrus riekstus.	Я разглядаю дваццаць чатыры арэхі.

Калі перад лічэбнікам з'яўляецца скланяльны займеннік, форма назоўніка, што стаіць пасля лічэбніка, дапасоўваецца да вышэйзгаданага займенніка. Напрыклад:

Te ir **VISI** vienpadsmit zē*ni. – Тут усе адзінаццаць хлопцаў.

Es redzu **VISUS** vienpadsmit zē*nus. – Я бачу ўсіх адзінаццаць хлопцоў.

Viņa mazgāja **ŠOS** divdesmit cimdus un **TĀS** četrpadsmit zeķes. – Яна памыла гэтыя дваццаць рукавічак і тыя чатырнаццаць шкарпэтак.

Пры ўжыванні давальнага або меснага склонаў формы колькасных лічэбнікаў застаюцца нязменнымі. Напрыклад:

piecpadsmit zē*niem un deviņpadsmit meitenēm
(пятнаццаці хлопцам і дзевятнаццаці дзяўчынам);

sešpadsmit cimdos un astoņpadsmit zeķēs
(у шаснаццаці рукавічках і васемнаццаці шкарпэтках).

Пры ўказанні на колькасць/меру чаго-небудзь ужываецца родны склон. Гл. наступную табліцу:

glāze tējas	шклянка гарбаты
tase kafijas	філіжанка кавы
pudele ūdens	бутэлька вады
burka piena	слоік малака

Аналагічныя формы ўжываюцца ў выпадку з дакладнымі мерамі:

kilograms **sviesta** (кілаграм масла);

divsimt gramu **šķiņķa** (дзвесце грамаў шынкі).

Заўвага: назоўнікі пры ўказаннях на колькасць/меру ў кожным выпадку захоўваюць форму роднага склону, у той час як назоўнік, які сам указвае на колькасць/меру, можа набываць скланавыя формы, як гэта відаць з наступнай табліцы:

Склон		Пераклад		Пераклад
Н.	glāze tējas	шклянка гарбаты	divi litri piena	два літры малака
Р.	glāzes tējas	шклянкі гарбаты	divu litru piena	двух літраў малака
Д.	glāzei tējas	шклянцы гарбаты	diviem litriem piena	двум літрам малака
В.	glāzi tējas	шклянку гарбаты	divus litrus piena	два літры малака
Т.	ar glāzi tējas	шклянкай гарбаты	ar diviem litriem piena	двума літрамі малака
М.	glāzē tējas	у шклянцы гарбаты	divos litros piena	у двух літрах малака

Аналагічным чынам ужываюцца і лічэбнікі **simts** (сто) і **tūkstotis** (тысяча):

(vesels) simts logu	(цэлыя) сто вокнаў
(kāds) tūkstotis koku	(нейкая) тысяча дрэў
simtam logu	ста вокнам
tūkstotim koku	тысячы (дав. скл.) дрэў

Вышэйгаданыя лічэбнікі могуць ужывацца таксама ў якасці назоўнікаў. Гл. напрыклад:

simts/simt logu	сто вокнаў
tūkstotis/tūkstoš koku	тысяча дрэў
visas simts/simt logas	усе сто вокнаў
tie tūkstoš koki	тая тысяча дрэў
simts/simt logām	ста вокнам

Змяненне лічэбнікаў

Колькасны лічэбнік **viens/viena** мае толькі адзіночны лік і скланяецца як адпаведны назоўнік мужчынскага (мадэль I скланення) і жаночага (мадэль IV скланення) роду. Колькасныя лічэбнікі, што абазначаюць лікі ад 2 да 9 (за выняткам лічэбніка **trīs**), маюць толькі множны лік і, адпаведна, скланяюцца паводле тых самых мадэляў скланення назоўнікаў мужчынскага і жаночага роду.

Заўвага: як і ў беларускай мове, латышскія састаўныя колькасныя лічэбнікі, апошняй часткай якіх з'яўляецца лічэбнік адзін/адна (адпаведна: **viens/viena**), дапасоўваюць да сябе назоўнікі ў адзіночным ліку. Напрыклад:

četrdesmit viens galds – сорак адзін стол;
 sešdesmit viena soma – шэсцьдзесят адна сумка;
 piecdesmit vienam vīrietim – пяцідзесяці аднаму мужчыну;
 deviņdesmit vienai sievietei – дзевяноста адной жанчыне;

trīsdesmit viena zē*na un divdesmit vienas meitenes skolotāja – настаўніца трыццаці аднаго хлопчыка і дваццаці адной дзяўчынкі;
(es re*dzu) divdesmit vienu galdu – (бачу) дваццаць адзін стол.

Латышскі колькасны лічэбнік **trīs** скланяецца наступным чынам (гл. таблицу):

Склон	Мужчынскі род	Жаночы род
Н.	trīs	trīs
Р.	<i>triju</i>	<i>triju</i>
Д.	<i>trim, trijem</i>	<i>trim, trijām</i>
В.	trīs	trīs
Т.	<i>ar trim, trijem</i>	<i>ar trim, trijām</i>
М.	trīs, trijos	trīs, trijās

Колькасныя лічэбнікі **desmit** (дзесяць), **vienpadsmit** (адзінаццаць) і г. д. да **deviņpadsmit** (дзевятнаццаць), лічэбнікі, што абазначаюць дзесяткі (ад **divdesmit** – дваццаць да **deviņdesmit** – дзевяноста), а таксама **simt** (сто), **divsimt** (дзвесце) і г. д. да **deviņsimt** (дзевяцьсот) і **tūkstoš** (тысяча) не змяняюцца паводле роду і не скланяюцца.

“Лічэбнікі-назоўнікі” **simts** (сто, сотня) і **tūkstotis** (тысяча) скланяюцца: першы – паводле мадэлі скланення назоўніка I скланення, другі – паводле, адпаведна, мадэлі II скланення.

Парадкавыя лічэбнікі ў латышскай мове маюць у назоўным склоне адз. ліку канчатак **-ais** у мужчынскім родзе і канчатак **-ā** – у жаночым родзе. Яны скланяюцца як *прыметнікі з азначальным канчаткам*.

Заўвага: пры напісанні парадкавага лічэбніка лічбай пасля яе абавязкова ставіцца кропка. Напрыклад: **2009. gada 25. maijā** – 25 траўня 2009 года, **5. klasē** – у 5-м класе, **21. gadsimts** – XXI стагоддзе.

ДЗЕЯСЛОЎ

Дзеяслоў – гэта самастойная і змяняльная часціна мовы, якая называе чыннасць асобаў, жывых і нежывых прадметаў і адказвае (у 3-й асобе) на пытанні: што робіць (рабіў, рабіла, рабілі, будзе рабіць, будучь рабіць)?; што з ім (ёю, імі) робіцца (рабілася, будзе рабіцца)?; у якім ён (яна, яно, яны) (быў, была, было, былі, будзе, будучь) стане?

Латышкаму дзеяслову, як і беларускаму, уласцівыя наступныя катэгорыі:

а) ладу, які можа быць не толькі абвесным, умоўным ці загадным, але таксама пераказвальным або павіннасным. Параўнайце:

Es šeit esmu atvaļinājumā.

Я тут у адпачынку (абвесны лад);

Es gribētu kaut ko labāku.

Я хацеў бы чагосьці лепшага (умоўны лад);

Palīdziet man izvēlēties dāvanu bērnam.

Дапамажыце мне выбраць падарунак дзіцяці (загадны лад).

Vadītājs gribot mani redzēt.

Начальнік нібыта хоча мяне бачыць (пераказвальны лад);

Viņam (ir) jāmācās.

Яму трэба вучыцца (павіннасны лад);

б) стану, які можа быць незалежным, залежным і зваротным.

Напрыклад:

Es *neatrodu* savu koferi.

Я не знаходжу свайго чамадана (незалежны стан);

Šis jautājums tika rūpīgi pētīts.

Гэтае пытанне старанна вывучалася (залежны стан).

Як і ў беларускай мове, латышскія дзеясловы могуць быць зваротнымі. Напрыклад:

<i>Jānis mazgājas.</i>	Яніс мыецца.
<i>Mēs gērbjamies.</i>	Мы апранаемся.
<i>Inese atpūšas.</i>	Інэса адпачывае.

Як мы бачым, у апошнім выпадку беларускі адпаведнік латышкага зваротнага дзеяслова не з'яўляецца зваротным. Канчаток **-ies** (у інфінітыве) латышскіх зваротных дзеясловаў ёсць паказальнікам зваротнасці. Гл. наступныя прыклады:

uzvesties – паводзіць сябе;

apsēsties – садзіцца, сядзець;

apgulties – класціся; легчы.

Безумоўна, латышскія зваротныя дзеясловы ў сучаснай мове маюць шырокі спектр значэнняў. Яны могуць паказваць на ўзаемадзеянне двух суб'ектаў. Параўнайце:

<i>Meitenes sarunājas.</i>	Дзяўчаты размаўляюць між сабою.
<i>Guntis un Pēteris skrienas.</i>	Гунтыс і Петэр бягуць навывперадкі.

У іншых выпадках зваротныя дзеясловы могуць паказваць на асаблівую інтэнсіўнасць дзеяння, як у наступных прыкладах:

<i>smieties</i>	(моцна) смяецца
<i>skatīties</i>	(пільна) глядзець
<i>klausīties</i>	(уважліва) слухаць

Заўвага: дзеясловам латышскай мовы не ўласцівая катэгорыя трывання (закончанага або незакончанага). Напрыклад: **izmaksāja** – выплаціў і выплочваў, **ies** – пойдзе і будзе ісці і да т. п.

Асабовыя і безасабовыя формы дзеяслова

Латышскі дзеяслоў мае дзве формы:

а) асабовыя, у якіх мы можам вызначыць асобу, лік, час, лад, стан;

б) безасабовыя (інфінітыў).

Заўвага: дзеепрыметнікі і дзеепрыслоўі мы будзем разглядаць тут як асобныя часціны мовы, але ў раздзеле “Дзеяслоў”, пасля раздзелаў, прысвечаных простаму цяперашняму часу абвеснага ладу, – што абумоўлена выключна дыдактычнымі мэтамі.

Адмоўныя формы дзеяслова

Адмоўныя формы дзеяслова, падобна як і ў беларускай мове, утвараюцца з дапамогай адмоўнай часціцы **ne-**, якая, аднак, у латышкай мове пішацца *zlītna* з адпаведнай формай дзеяслова. Напрыклад:

Es jūs **nesaprotu**.
 Я вас **не** разумею.
 Es **neatradu** savu koferi.
 Я не знайшоў свайго чамадана.

Лік дзеяслова

Як і ў беларускай мове, латышскія дзеясловы могуць стаяць у адзіночным ці ў множным ліку.

Адзіночны лік	Множны лік
es lasu – я чытаю	mēs lasām – мы чытаем
tu raksti – ты пішаш	jūs rakstāt – вы пішаце
viņš/viņa sagatavo – ён/яна гатуе	viņi/viņas sagatavo – яны гатуюць

Заўвага: у латышскіх дзеясловаў формы 3-й асобы ў адзіночным і множным ліку супадаюць.

Часавыя формы дзеяслова

Латышскія дзеясловы маюць больш часавых формаў у параўнанні з беларускімі:

а) просты цяперашні час, напрыклад:

Es lasu grāmatu.

Я чытаю кнігу.

б) складаны цяперашні час (прыблізна адпавядае англійскаму Present Perfect або нямецкаму перфекту), напрыклад:

Es esmu lasījis grāmatu.

Я прачытаў кнігу.

в) просты прошлы час, напрыклад:

Es lasīju grāmatu.

Я чытаў кнігу.

г) складаны прошлы час (прыблізна адпавядае англійскаму Past Perfect або нямецкаму плюсквамперфекту), напрыклад:

Es biju lasījis grāmatu.

Я (раней/перад тым) прачытаў кнігу.

д) просты будучы час, напрыклад:

Es lasīšu grāmatu.

Я буду чытаць кнігу.

е) складаны будучы час (прыблізна адпавядае англійскаму Future Perfect або нямецкаму Futurum II), напрыклад:

Es būsū lasījis grāmatu.

Я (раней/перад тым) прачытаю кнігу.

(Параўнайце складаныя часы ў латышскай мове з беларускім дыялектным: *буду пайшоўшы/наспаўшы/пачытаўшы* і да т. п.).

Тыпы спражэння дзеяслова

У латышскай мове звычайна вылучаюць тры асноўныя спражэнні. Спрагаючы латышскія дзеясловы, трэба звяртаць увагу на магчымасць чаргавання зычных, чаргавання (выпадзення) галосных у паасобных асабовых формах.

Да I спражэння належаць латышскія дзеясловы з аднаскладовымі каранямі, у якіх перад зыходам слова ў інфінітыве *t(ies)* стаіць зычны або карнявы галосны. Напрыклад:

aizmirst – забываць, забыць;

aust – ткаць;

brē*kt – крычаць;
celt – узносіць, узводзіць;
celties – падымацца;
dzert – піць;
glābt – ратаваць;
gūt – атрымліваць, набываць;
just – адчуваць;
kāpt – падымацца;
liet – ліць;
mest – кідаць;
nest – несці;
razīt – ведаць, пазнаваць;
salt – мерзнуць;
skriet – бегчы;
vīt – віць і г. д.

У дзеясловаў I спражэння ва ўсіх часавых формах канчаткі (пададзеныя **тлустым шрыфтам**) дадаюцца непасрэдна да АСНОЎ дзеяслова (пададзеныя **ВЯЛІКІМІ ЛІТАРАМІ**). Напрыклад:

Просты цяперашні час (3-я ас. адз. л.; супадае з асновай)	Просты прошлы час (3-я ас. адз. л.)	Просты будучы час (3-я ас. адз. л.)	Пераклад
<i>AUG</i>	<i>AUGa</i>	<i>AUGs</i>	расці
<i>NĀC</i>	<i>NĀCa</i>	<i>NĀKs</i>	прыходзіць
<i>paLIEK</i>	<i>paLIKa</i>	<i>paLIKs</i>	заставацца
<i>SĀK</i>	<i>SĀKa</i>	<i>SĀKs</i>	пачынаць
<i>CEĻ</i>	<i>CĒLa</i>	<i>CELs</i>	уздымаць

У шэрагу граматык да I спражэння таксама прылічваюць наступныя “няправільныя” дзеясловы:

Просты цяперашні час (3-я ас. адз. л.; супадае з асновай)	Просты прошлы час (3-я ас. адз. л.)	Просты будучы час (3-я ас. адз. л.)	Пераклад
<i>IR</i>	<i>BIJa</i>	<i>BŪs</i>	быць
<i>IET</i>	<i>GĀJa</i>	<i>Ies</i>	ісці

Да дзеясловаў *II спражэння* належаць дзеясловы, якія маюць ва ўсіх трох асновах аднолькавую колькасць складоў, але не менш за два (не лічачы прыставак). У інфінітыве яны заканчваюцца на **-āt(ies)**, **-ēt(ies)**, **-ot(ies)**, або, у невялікай колькасці выпадкаў, на **-īt(ies)**. Напрыклад:

ciēnīt – паважаць;
gatavot – рыхтаваць;
likvidēt – ліквідаваць;
mitēties – пераставаць, спыняцца;
runāt – гаварыць, казаць і г. д.

У дзеясловаў *II спражэння* ва ўсіх часавых формах паміж АСНОВАЙ і канчаткам з’яўляецца доўгі галосны (або дыфтонг, у т. л. **-o-**) плюс **-j-** (у прошлым часе). Параўнайце:

Просты цяперашні час (3-я ас. адз. л.; супадае з асновай)	Просты прошлы час (3-я ас. адз. л.)	Просты будучы час (3-я ас. адз. л.)	Пераклад
<i>DZĪVo</i>	<i>DZĪVoja</i>	<i>DZĪVOs</i>	жыць
<i>JAUTā</i>	<i>JAUTāja</i>	<i>JAUTās</i>	пытаць
<i>KLUSē</i>	<i>KLUSēja</i>	<i>KLUSēs</i>	маўчаць
<i>TROKŠŅo</i>	<i>TROKŠŅoja</i>	<i>TROKŠŅos</i>	шумець

Да *III спражэння* належаць шмат якія дзеясловы, што ў інфінітыве заканчваюцца на **-īt(ies)**, **-ināt(ies)** або **-ēt(ies)**, а таксама тры дзеясловы на **-āt**: **dziedāt** (спяваць), **raudāt** (плакаць) і **zināt** (ведаць). Напрыклад:

lasīt – чытаць;
peldēties – купацца;
piestiprināt – прымацоўваць і г. д.

Дзеясловы III спражэння маюць у аснове інфінітыва не менш як два склады (не лічачы прыставак), а ў аснове прошлага часу – на адзін склад болей. Параўнайце:

Просты цяперашні час (3-я ас. адз. л.; супадае з асновай)	Просты прошлы час (3-я ас. адз. л.)	Просты будучы час (3-я ас. адз. л.)	Пераклад
<i>atBILD</i>	<i>atBILDēja</i>	<i>atBILDēs</i>	адказваць
<i>GUļ</i>	<i>GULēja</i>	<i>GULēs</i>	ляжаць спаць
<i>SĒD</i>	<i>SĒDēja</i>	<i>SĒDēs</i>	сядзець
<i>STĀV</i>	<i>STĀVēja</i>	<i>STĀVēs</i>	стаяць
<i>DARa</i>	<i>DARīja</i>	<i>DARīs</i>	рабіць
<i>MĀCa</i>	<i>MĀCīja</i>	<i>MĀCīs</i>	вучыць
<i>SAKa</i>	<i>SACīja</i>	<i>SACīs</i>	казаць
<i>RĀDa</i>	<i>RĀDīja</i>	<i>RĀDīs</i>	паказваць
<i>RAKSTa</i>	<i>RAKSTīja</i>	<i>RAKSTīs</i>	пісаць

Унутры кожнага спражэння існуюць свае варыянты. У слоўніках пры латышскіх дзеясловах звычайна падаюцца формы 3-й асобы адзіночнага ліку простых часоў: цяперашняга і прошлага. У выпадку з II і III спражэннямі варыянты характарызуюцца паводле галосных, што ўстаўляюцца пасля асновы. Напрыклад, у прыведзеных вышэй прыкладах мы маем наступныя варыянты спражэння: **II-о**, **II-ā** і **II-ē**, а таксама **III-ē** і **III-ī**.

Што да I спражэння, дык яго варыянты вызначаюцца паводле розных крытэрыяў. У цяперашнім простым часе дзеясловы гэтай групы маюць шэраг асаблівасцяў. Пры гэтым дзеясловы I спражэння можна падзяліць на правільныя і няправільныя.

Канчаткі дзеясловаў I, II і III спражэнняў у простым цяперашнім часе абвеснага ладу

У цэлым гэтыя канчаткі могуць быць праілюстраваныя ў наступнай табліцы:

1-я ас. адз. л.	-и
2-я ас. адз. л.	(-)або -i
3-я ас. адз. і мн. л.	(-)або -а
1-я ас. мн. л.	-ам
2-я ас. мн. л.	-ат

Тут варта ўгадаць, што беларускія дзеясловы 1-й асобы адзіночнага ліку цяперашняга часу таксама заканчваюцца на **-у** (або **-ю = й+у!**).

Вялікая колькасць дзеясловаў беларускай мовы мае ў 3-й асобе адзіночнага ліку цяперашняга часу таксама канчатак **-а** (напрыклад, **піша**). У сваю чаргу ў першай асобе множнага ліку цяперашняга часу ў беларускіх дзеясловаў таксама сустракаецца канчатак **-ам** (напрыклад, **пішам**). У сваю чаргу, у 2-й асобе множнага ліку на месцы латышкага **-ат** мы можам сустрэць падобны канчатак **-аце** (напрыклад, **пішаце**).

Канчатак **-а** 3-й асобы адзіночнага і множнага ліку з'яўляецца толькі ў пэўных латышскіх дзеясловаў III спражэння.

Што да канчатка **-i** 2-й асобы адзіночнага ліку, дык тут можна запомніць наступнае правіла:

- ◆ яго маюць УСЕ дзеясловы III спражэння;
- ◆ яго НЯМА ў дзеясловаў II спражэння;
- ◆ яго НЯМА ва ўсіх ПРАВІЛЬНЫХ дзеясловаў I спражэння.

Наступная табліца паказвае мадэлі спражэнняў дзеясловаў (цяперашні час):

Мадэль спражэння	I прав.	II-o	II-ā	II-ē	III-ē
інфінітыў	skriet – бегчы	dzīvot – жыць	jautāt – пытаць	klusēt – маўчаць	peldēt – плаваць
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	SKRIENu	DZĪVoju	JAUTāju	KLUSēju	PE*LDu
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	SKRIEN	DZĪVo	JAUTā	KLUSē	PE*LDi
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viņš, viņa; viņi, viņas</i>	SKRIEN	DZĪVo	JAUTā	KLUSē	PE*LD
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	SKRIENam	DZĪVojam	JAUTājam	KLUSējam	PE*LDam
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	SKRIENat	DZĪVojat	JAUTājat	KLUSējat	PE*LDat

У дзеясловаў II спражэння ўстаўное **-j-** з'яўляецца, каб не адбылася збегу двух галосных гукаў і канчатак гучаў выразна. Калі ж канчатка няма, няма і патрэбы ўстаўляць **-j**.

У наступнай табліцы падаюцца варыянты спражэння некаторых іншых дзеясловаў III спражэння (цяперашні час):

Мадэль спражэння	III-ē	III-ē	III-ī
інфінітыў	sedēt – сядзець	gulēt – ляжаць, спаць	darīt – рабіць
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	SĒ*Du/ SĒŽu	GUĻu	DARu

2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	SĒ*Dī/SĒDī	GULi	DARi
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viņš, viņa;</i> <i>viņi, viņas</i>	SĒ*D/SĒŽ	GUḶ	DARa
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	SĒ*Dam /SĒŽam	GUḶam	DARām
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	SĒ*Dat/SĒŽat	GUḶat	DARāt

Усе дзеясловы мадэлі спражэння **III-ī** змяняюцца паводле пададзенага вышэй узору. Трэба звярнуць увагу на тое, што ў канчатках 1-й і 2-й асобаў множнага ліку мае месца падаўжэнне галосных (**-ām, -āt**).

Дзеясловы мадэлі спражэння **III-ē**, як відаць, могуць дапускаць чаргаванне зычных у сваёй аснове, абумоўленае палаталізацыяй (змякчэннем). Існуе, аднак, разгалінаваная сістэма чаргаванняў галосных і зычных у розных формах латышскіх дзеясловаў.

Найперш трэба вылучыць тры змены, што адбываюцца з зычнымі асновы 2-й асобы адзіночнага ліку простага цяперашняга часу ў апазіцыі да іншых асабовых формаў гэтага часу.

Гэтыя апазіцыі можна падзяліць на чатыры катэгорыі:

- 1) у 2-й асобе адз. л. **узнаўляецца** арыгінальны зычны канца асновы;
- 2) у 2-й асобе адз. л. **апускаецца** зычны **-j-** канца асновы;
- 3) у 2-й асобе адз. л. зычныя канца асновы **-k-** і **-g-** **чаргуюцца**, адпаведна, з **-c-** і **-dz-**;
- 4) у 2-й асобе адз. л. **змяняецца** **вымаўленне** галоснага асновы, адпаведна, **-e-/-ē-** на **-e*-/ -ē*-**.

Гэтыя апазіцыі патрабуюць далейшай расшыфроўкі і дэталізацыі:

1) у 2-й асобе адз. л. **узнаўляюцца** непалаталізаваныя зычныя канца асновы **-s-, -t-, -z-, -d-, -l-**. Гл. наступную табліцу:

Чаргаванне	š/s	š/t	z/ž	-ž/d	l/ļ
інфінітыў	plēst – рваць	pūst – дзьмуць	griezt – круціць	laist – пускаць	celt – уздымаць
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	plēšu	pūšu	griežu	laižu	ceļu
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	plēs	pūt	griez	laid	cel
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viņš, viņa; viņi, viņas</i>	plēš	pūš	griež	laiž	ceļ
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	plēšam	pūšam	griežam	laižam	ceļam
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	plēšat	pūšat	griežat	laižat	ceļat

Гэты самы “ўзноўлены” зычны фігуруе ў асновах простага прошлага і простага будучага часу: (2-я ас. адз. л.) прасты цяперашні час: **pūt**; прасты прошлы час: **pūti**; прасты будучы час: **pūtisi**.

2) у 2-й асобе адз. л. апускаецца зычны **-j-** канца асновы – пасля **-p-, -b-, -m-**. Параўнайце:

Чаргаванне	pj/p	bj/b	mj/m
інфінітыў	tērp – апрацаць, убіраць	ģērbt – апрацаць, надзяваць	stumt – пхаць
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	tērpju	ģērbju	stumju
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	tērp	ģērb	stum
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viņš, viņa; viņi, viņas</i>	tērpj	ģērbj	stumj

1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	tērpjam	ġērbjam	stumjam
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	tērpjat	ġērbjat	stumjat

3) у 2-й асобе адз. л. зычныя канца асновы **-k-** і **-g-** шляхам чаргавання пераходзяць, адпаведна, у **-c-** і **-dz-**. Напрыклад:

Чаргаванне	k/c	g/dz
інфінітыў	nākt – прыходзіць	augt – расці
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	nāku	augu
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	nāc	audz
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viņš, viņa; viņi, viņas</i>	nāk	aug
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	nākam	augam
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	nākat	augat

4) у 2-й асобе адз. л. змяняецца **вымаўленне -e*-/ē*-** на **-e/ē-** (нагадаем, што ў правапісе гэта не адлюстроўваецца). Гэта паказана ў наступнай табліцы:

Чаргаванне	e*/e	ē*/ē
інфінітыў	pirkt – купляць	ēst – есці
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	<i>pe*<i>r</i>ku</i>	<i>ē*<i>d</i>u</i>
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	<i>perc</i>	<i>ēd</i>

3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viṅś, viṅa; viṅi, viṅas</i>	<i>pe*rk</i>	<i>ē*d</i>
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	<i>pe*rkam</i>	<i>ē*dam</i>
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	<i>pe*rvat</i>	<i>ē*dat</i>

Усе приведзеныя вышэй прыклады маюць агульную рысу з большасцю правільных дзеясловаў I спражэння: у форме 2-й асобы адзіночнага ліку простага цяперашняга часу яны не маюць ніякага канчатка. Але існуе досыць вялікая колькасць дзеясловаў I спражэння, якія ў названай форме маюць канчатак **-i**. Гэта – дзеяловы, якія маюць у канцы асновы цяперашняга часу спалучэнне зычных **-st-**. Гл. наступную табліцу:

Інфінітыў	kļūt – рабіцца	pažīt – ведаць, пазнаваць
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	<i>kļūstu</i>	<i>pažīstu</i>
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	<i>kļūsti</i>	<i>pažīsti</i>
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viṅś, viṅa; viṅi, viṅas</i>	<i>kļūst</i>	<i>pažīst</i>
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	<i>kļūstam</i>	<i>pažīstam</i>
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	<i>kļūstat</i>	<i>pažīstat</i>

Спражэнне зваротных дзеясловаў у простым цяперашнім часе

Зваротныя дзеясловы спрагаюцца паводле двух тыпаў:

Тып спражэння	з кароткім -a-	з доўгім -ā-
1-я ас. адз. л.	<i>-os</i>	<i>-os</i>

2-я ас. адз. л.	<i>-ies</i>	<i>-ies</i>
3-я ас. адз. і мн. л.	<i>-as</i>	<i>-ās</i>
1-я ас. мн. л.	<i>-amies</i>	<i>-ā mies</i>
2-я ас. мн. л.	<i>-aties</i>	<i>-ā ties</i>

Прыклады можна бачыць у наступнай табліцы:

Мадэль спражэння	I-прав.	II-ā	III-ī
інфінітыў	iepažīties – знаёміцца	mazgāties – мыцца	mācīties – вучыцца
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	<i>iepažīstos</i>	<i>mazgājōs</i>	<i>mācōs</i>
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	<i>iepažīsties</i>	<i>mazgājies</i>	<i>mācies</i>
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viņš, viņa; viņi, viņas</i>	<i>iepažīstas</i>	<i>mazgājas</i>	<i>mācās</i>
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	<i>iepažīstamies</i>	<i>mazgājamies</i>	<i>mācāmies</i>
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	<i>iepažīstaties</i>	<i>mazgājaties</i>	<i>mācāties</i>

Чаргаванні зычных і галосных у асновах зваротных дзеясловаў адбываюцца паводле пададзеных вышэй узораў спражэння незваротных дзеясловаў.

Спражэнне няправільных дзеясловаў *būt, iet* і *dot* у простым цяперашнім часе абвеснага ладу

Інфінітыў	<i>būt</i> – быць	<i>iet</i> – ісці	<i>dot</i> – даваць
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	<i>e*smu</i>	<i>eju</i>	<i>dodu</i>
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	<i>esi</i>	<i>ej</i>	<i>dod</i>
3-я ас. адз. і мн. л.: <i>viņš, viņa; viņi, viņas</i>	<i>ir</i>	<i>iet</i>	<i>dod</i>

1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	e*sam	ejam	dodam
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	e*sat	ejat	dodat

Заўвага: адмоўная форма ад *ir* гучыць як **nav** (не ёсць, няма)!

Утварэнне дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў

Дзеепрыметнікі ўтвараюцца ад дзеясловаў, выказваюць чыннасць або стан, а таксама служаць для ўтварэння складаных часавых формаў дзеясловаў, і падзяляюцца на дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану. У назоўным склоне яны адказваюць на пытанні: **які?, якая?, якое?, якія?, хто?**

Утварэнне латышскіх дзеепрыметнікаў ілюструюць наступныя табліцы:

Ад якой асновы ўтворана	Незалежны стан			
	цяперашні час		прошлы час	
	незваротныя формы	зваротныя формы	незваротныя формы	зваротныя формы
ад асновы цяперашняга часу: mirdz-u	mirdzošs/mirdzoša – які/якая блішчыць; зіхоткі/ зіхоткая			
ад асновы прошлага часу: stāvēju; peldēj-os			stāvējis/stāvėjusi – які стаяў/якая стаяла	peldējies/peldējusies – які купаўся/ якая купалася

Ад якой асновы ўтворана	Залежны стан			
	цяперашні час		прошлы час	
	незваротныя формы	зваротныя формы	незваротныя формы	зваротныя формы
ад асновы цяперашняга часу: redz-u	redzams/ redzama – бачны/бачная, відочны/відочная			
ад асновы інфінітыва: teik-t			teikts/ teikta – сказаны/сказаная	

Скланяюцца дзеепрыметнікі таксама, як і *прыметнікі* (гл. вышэй).

Дзеепрыслоўі

Дзеепрыслоўе – нязменная часціна мовы, якая ўтвараецца ад дзеяслова і адказвае на пытанні: **што робячы?, у якім стане знаходзячыся?**

Спосабы ўтварэння латышскіх дзеепрыслоўяў ілюструе наступная табліца:

Ад якой асновы ўтворана	Незваротныя формы	Зваротныя формы
ад асновы цяперашняга часу: gatavoj-u; gatavoj-os	gatavojot – рыхтуючы	gatavojoties – рыхтуючыся

ад асновы інфінітыва: lasī-t; lasī-ties	lasīdams (муж. род, адз. лік)/ lasīdama (жан. род, адз. лік)/ lasīdami (муж. род, мн. лік)/ lasīdamas (жан. род, мн. лік) – чытаючы	lasīdamies (муж. род)/ lasīdamās (жан. род) – чытаючыся
--	---	---

Ужыванне дзеепрыслоўяў можа быць праілюстравана наступнымі прыкладамі:

Lasīdams grāmatas, viņš iegūst zināšanas.

Чытаючы кнігі, ён набывае веды.

Lasīdama grāmatas, viņa iegūst zināšanas.

Чытаючы кнігі, яна набывае веды.

Lasīdami grāmatas, viņi iegūst zināšanas.

Чытаючы кнігі, яны (муж. р.) набываюць веды.

Lasīdamas grāmatas, viņas iegūst zināšanas.

Чытаючы кнігі, яны (жан. р.) набываюць веды.

Спражэнне дзеясловаў складанага цяперашняга часу

Дзеясловы складанага цяперашняга часу ў латышскай мове абазначаюць дзеянні, што закончыліся з пункту погляду адпаведнага моманту.

Формы складанага цяперашняга часу ўтвараюцца з асабовых формаў цяперашняга часу дзеяслова **būt** і дзеепрыметніка прошлага часу ў мужчынскім родзе: на **-is** (адз. л.), **-uši** (мн. л.), у жаночым родзе: на **-usi** (адз. л.), **-ušas** (мн. л.) (для незваротных дзеясловаў); і, у мужчынскім родзе: на **-ies** (адз. л.), **-ušies** (мн. л.), у жаночым родзе: на **-usies** (адз. л.), **-ušās** (мн. л.) (для зваротных дзеясловаў). Гл. наступную табліцу:

Інфінітыў	celt – падымаць	celties – падымацца
1-я ас. адз. л.: es	e*smu cēlis/cēlusi	e*smu cēlies/cēlusies

2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	esi cēlis/cēlusi	esi cēlies/cēlusies
3-я ас. адз. л.: <i>viņš,</i> <i>viņa</i>	ir cēlis/cēlusi	ir cēlies/cēlusies
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	e*sam cēluši/cēlušas	e*sam cēlušies/cēlušās
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	e*sat cēluši/cēlušas	e*sat cēlušies/cēlušās
3-я ас. мн. л.: <i>viņi,</i> <i>viņas</i>	ir cēluši/cēlušas	ir cēlušies/cēlušās

Просты прошлы час дзеясловаў абвеснага ладу

У простым прошлым часе “няправільныя” формы практычна адсутнічаюць. Ніжэй мы падаём табліцу асабовых канчаткаў дзеясловаў простага прошлага часу:

Асоба	Незваротныя	Зваротныя
1-я адз. л.	-u	-os
2-я адз. л.	-i	-ies
3-я адз. і мн. л.	-a	-as
1-я мн. л.	-ām	-āmies
2-я мн. л.	-āt	-āties

Дзеясловы I спражэння змяняюцца ў простым прошлым часе наступным чынам:

Інфінітыў	mest – кідаць	ģērbt – апранаць	likt – класці	celties – пады- мацца	ģērbties – апра- нацца
1-я ас. адз. л.	metu	ģērbu	liku	cēlos	ģērbos
2-я ас. адз. л.	meti	ģērbi	liki	cēlies	ģērbies

3-я ас. адз. і мн. л.	meta	ġērba	lika	cēlās	ġērbās
1-я ас. мн. л.	metām	ġērbām	likām	cēlāmies	ġērbāmies
2-я ас. мн. л.	metāt	ġērbāt	likāt	cēlāties	ġērbāties

**Спражэнне дзеясловаў *būt, iet i dot*
у простым прошлым часе**

Інфінітыў	būt – быць	iet – ісці	dot – даваць
1-я ас. адз. л.	biju	gāju	devu
2-я ас. адз. л.	biji	gāji	devi
3-я ас. адз. і мн. л.	bija	gāja	deva
1-я ас. мн. л.	bijām	gājām	devām
2-я ас. мн. л.	bijāt	gājāt	devāt

У наступнай табліцы пададзеныя асабовыя формы дзеясловаў простага прошлага часу II спражэння:

Інфіні Інфінітыў	dabūt – атрымаць	gatavot – рыхтаваць	mazgāt – мыць	mazgāties – мыцца	gatavoties – рыхтавацца
1-я ас. адз. л.	dabūju	gatavoju	mazgāju	mazgājos	gatavojos
2-я ас. адз. л.	dabūji	gatavoji	mazgāji	mazgājies	gatavojies
3-я ас. адз. і мн. л.	dabūja	gatavoja	mazgāja	mazgājās	gatavojās
1-я ас. мн. л.	dabūjām	gatavojām	mazgājām	mazgājāmies	gatavojāmies
2-я ас. мн. л.	dabūjāt	gatavojāt	mazgājāt	mazgājāties	gatavojāties

Асабовыя формы дзеясловаў III спражэння ў простым прошлым часе ілюструе наступная табліца:

Інфінітыў	zināt – ведаць	peldēt – плаваць	mācīt – вучыць	mācīties – вучыцца	sazināties – звязвацца
1-я ас. адз. л.	zināju	peldēju	mācīju	mācījos	sazinājos
2-я ас. адз. л.	zināji	peldēji	mācīji	mācījies	sazinājies
3-я ас. адз. і мн. л.	zināja	peldēja	mācīja	mācījās	sazinājās
1-я ас. мн. л.	zinājām	peldējām	mācījām	mācījāties	sazinājāties
2-я ас. мн. л.	zinājāt	peldējāt	mācījāt	mācījāties	sazinājāties

Заўвагі:

1. У значнай колькасці дзеясловаў I спражэння формы простага цяперашняга і простага прошлага часу маюць розныя зычныя /і/ або розныя галосныя асновы. Напрыклад:

bēgt (уцякаць): *просты цяп. час* bē*gu –
просты прошлы час bēgu;
celt (падымаць): ceļu – cēlu (*зваротныя*
формы: ceļos – cēlos);
cirst (сячы): cē*rtu – cirtu;
dot (даваць): dodu – devu;
dzert (піць): dzeru – dzēru;
gūt (атрымліваць): gūstu – guvu;
ģērbt (апранаць): ģērbju – ģērbu;
kļūt (рабіцца): kļūstu – kļuvu;
laist (пускаць): laižu – laidu;
likt (класці; загадваць): lieku – liku;
mosties (прачынацца): mostos – modos;
nākt (прыходзіць): nāku – nācu;
ņemt (браць): ņemu – ņēmu;
pazīt (ведаць): pazīstu – pazinu;
pūst (дзьмуць): pūšu – pūtu;

rast (знаходзіць): rodu – radu;
saprast (разумець): saprotu – sapratu;
skriet (бегчы): skrienu – skrēju;
smieties (смяцца): smejos – smējos;
tikl (трапляць): tieku – tiku і інш.

Такія формы змяшчаюцца ў стандартных слоўніках і пры вывучэнні латышскай мовы патрабуюць завучвання.

2. У тых дзеясловаў I спражэння, дзе зменаў зычных/галосных не адбываецца, формы прошлага цяперашняга і простага прошлага часу ў першай асобе адзіночнага ліку звычайна супадаюць. Напрыклад:

- ♦ atstāju (я пакідаю/пакінуў);
- ♦ beidzu (я сканчваю/скончыў);
- ♦ braucu (я еду/ехаў);
- ♦ iestājos (я ўступаю/ўступіў);
- ♦ lūdzu (я прашу/прасіў);
- ♦ sāku (я пачынаю/пачынаў);
- ♦ saucu (я клічу/клікаў);
- ♦ saucos (мяне клічуць/клікалі);
- ♦ sniedzu (я даю/даваў);
- ♦ teicu (я кажу/я казаў);

У некаторых выпадках змена галоснага адлюстроўваецца толькі ў вымаўленні, напрыклад:

- ♦ ē*du (я ем);
- ♦ ēdu (я еў);
- ♦ uzve*dos (я паводжу сябе);
- ♦ uzvedos (я паводзіў сябе) і г. д.

3. Ва ўсіх дзеясловаў II спражэння формы першай асобы простага цяперашняга і простага прошлага часу супадаюць, і толькі з кантэксту можна вызначыць, да якога часу адносіцца адпаведнае дзеянне:

- ♦ būvēju (я будую/будаваў);
- ♦ seļoju (я падарожнічаю/падарожнічаў);

- ♦ dabūju (я атрымліваю/атрымаў);
- ♦ gādāju (я клапачуся/клапаціўся);
- ♦ kalpoju (я служу/служыў);
- ♦ laboju (я рамантую/адрамантаваў);
- ♦ mazgāju (я мыю/мыў);
- ♦ mazgājos (я мыюся/мыўся);
- ♦ mūrēju (я мурую/мураваў);
- ♦ pogaŗšoju (я смакую/смакаваў);
- ♦ paziņoju (я заяўляю/заявіў);
- ♦ runāju (я кажу/казаў);
- ♦ runājos (я размаўляю/размаўляў);
- ♦ sēņoju (я збіраю/збіраў грыбы);
- ♦ šņrojos (я гайдаюся/гайдаўся) і г. д.

4. У *зваротных* дзеясловаў I спражэння (без змены зычных/галосных у аснове) і ўсіх дзеясловаў II спражэння ў 2-й асобе адзіночнага ліку таксама супадаюць формы простага цяперашняга і простага прошлага часу.

Напрыклад:

- ♦ gatavojies (ты рыхтуешся/рыхтаваўся);
- ♦ izvietojies (ты размяшчаешся/размясціўся);
- ♦ saucies (цябе клічуць/клікалі);
- ♦ uzvedies (ты паводзіш сябе/паводзіў сябе) і г. д.

Складаны прошлы час абвеснага ладу

Латышскія дзеясловы складанага прошлага часу паказваюць на дзеянне, якое скончылася раней за іншае дзеянне ў прошлым часе.

Формы складанага прошлага часу ўтвараюцца з асабовых формаў прошлага часу дзеяслова **būt** і дзеепрыметніка прошлага часу ў мужчынскім родзе: на **-is** (адз. л.), **-uši** (мн. л.), у жаночым родзе: на **-usi** (адз. л.), **-ušas** (мн. л.) (для незваротных дзеясловаў); і, у мужчынскім родзе: на **-ies** (адз. л.), **-ušies** (мн. л.), у жаночым родзе: на **-usies** (адз. л.), **-ušās** (мн. л.) (для зваротных дзеясловаў). Гл. наступную табліцу:

Інфінітыў	celt – падымаць	celties – падымацца
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	biju cēlis/cēlusi	biju cēlies/cēlusies
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	biji cēlis/cēlusi	biji cēlies/cēlusies
3-я ас. адз. л.: <i>viņš,</i> <i>viņa</i>	bija cēlis/cēlusi	bija cēlies/cēlusies
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	bijām cēluši/cēlušas	bijām cēlušies/cēlušās
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	bijāt cēluši/cēlušas	bijāt cēlušies/cēlušās
3-я ас. мн. л.: <i>viņi,</i> <i>viņas</i>	bija cēluši/cēlušas	bija cēlušies/cēlušās

Просты будучы час дзеясловаў абвеснага ладу

У простым будучым часе “няправільныя” формы таксама адсутнічаюць. У кожным выпадку ў канцы асновы ставіцца зычны *-s-*, які ў 1-й асобе адзіночнага ліку ператвараецца ў *-š-*.

Ніжэй мы падаём табліцу асабовых канчаткаў дзеясловаў простага будучага часу:

Асоба	Незваротныя формы	Зваротныя формы
1-я адз. л.	<i>-š-u</i>	<i>-š-os</i>
2-я адз. л.	<i>-s-i</i>	<i>-s-ies</i>
3-я адз. і мн. л.	<i>-s</i>	<i>-s-ies</i>
1-я мн. л.	<i>-s-im</i>	<i>-s-imies</i>
2-я мн. л.	<i>-s-iet/-s-it</i>	<i>-s-ieties/-s-ities</i>

Дзеясловы простага будучага часу I спражэння ўтвараюць наступныя асабовыя формы:

Інфінітыў	celt – пады-маць	ġērbt – апра-наць	likt – класці; загад-ваць	ġērbties – апра-нацца	celties – пады-мацца
1-я адз. л.	celšu	ġērbšu	likšu	ġērbšos	celšos
2-я адз. л.	celsi	ġērbši	liksi	ġērbšies	celsies
3-я адз. і мн. л.	cels	ġērbš	liks	ġērbšies	celsies
1-я мн. л.	celsim	ġērbšim	liksim	ġērbšimies	celsimies
2-я мн. л.	celsi(e)t	ġērbši(e)t	liksi(e)t	ġērbši(e)ties	celsi(e)ties

Заўвага: калі аснова адпаведнага дзеяслова заканчваецца на **-s-**, **-z-**, **-t-** або **-d-**, каб пазбегнуць зліцця гэтых зычных з паказальнікам будучага часу **-s-** або **-š-**, паміж адпаведнымі зычнымі з’яўляецца галосны **-ī-**. Гл. наступную табліцу:

Інфінітыў	nest – несці	griezt – круціць	atrast – адвыкаць	atrasties – знаходзіцца
1-я адз. л.	nesīšu	griezīšu	atrādīšu	atrādīšos
2-я адз. л.	nesīsi	griezīsi	atrādīsi	atrādīšies
3-я адз. і мн. л.	nesīs	griezīs	atrādīs	atrādīšies
1-я мн. л.	nesīsim	griezīsim	atrādīsim	atrādīšimies
2-я мн. л.	nesīsi(e)t	griezīsi(e)t	atrādīsi(e)t	atrādīsi(e)ties

Дзеясловы II спражэння ў простым будучым часе змяняюцца наступным чынам:

Інфінітыў	dabūt – атры- маць	labot – правіць; раманта- ваць	spēlēt – гуляць; граць	mazgāt – мыць	mazgāties – мыцца
1-я адз. л.	dabūšu	labošu	spēlēšu	mazgāšu	mazgāšos
2-я адз. л.	dabūsi	labosi	spēlēsi	mazgāsi	mazgāsies
3-я адз. і мн. л.	dabūs	labos	spēlēs	mazgās	mazgāsies
1-я мн. л.	dabūsim	labosim	spēlēsim	mazgāsim	mazgāsimies
2-я мн. л.	dabūsi(e)t	labosi(e)t	spēlēsi(e)t	mazgāsi(e)t	mazgāsi(e)ties

У наступнай табліцы можна ўбачыць асабовыя формы простага будучага часу дзеясловаў III спражэння:

Інфінітыў	zināt – ведаць	gulēt – спаць	mācīt – вучыць	sazināties – звязвацца
1-я адз. л.	zināšu	gulēšu	mācīšu	sazināšos
2-я адз. л.	zināsi	gulēsi	mācīsi	sazināsies
3-я адз. і мн. л.	zinās	gulēs	mācīs	sazināsies
1-я мн. л.	zināsim	gulēsим	mācīsim	sazināsimies
2-я мн. л.	zināsi(e)t	gulēsi(e)t	mācīsi(e)t	sazināsi(e)ties

Спражэнне дзеясловаў *būt, iet* і *dot* у простым будучым часе

Інфінітыў	būt – быць	iet – ісці	dot – даваць
1-я ас. адз. л.	būšu	iešu	došu
2-я ас. адз. л.	būsi	iesi	dosi

3-я ас. адз. і мн. л.	būs	ies	dos
1-я ас. мн. л.	būsim	iesim	dosim
2-я ас. мн. л.	būsi(e)t	iesi(e)t	dosi(e)t

Дзеясловы складанага будучага часу

Латышскія дзеясловы складанага будучага часу паказваюць на дзеянне, якое мае скончыцца раней за іншае дзеянне ў будучым часе.

Формы складанага будучага часу ўтвараюцца з асабовых формаў будучага часу дзеяслова **būt** і дзеепрыметніка прошлага часу ў мужчынскім родзе: на **-is** (адз. л.), **-uši** (мн. л.), у жаночым родзе: на **-usi** (адз. л.), **-ušas** (мн. л.) (для незваротных дзеясловаў); у мужчынскім родзе: на **-ies** (адз. л.), **-ušies** (мн.л.), у жаночым родзе: на **-usies** (адз. л.), **-ušās** (мн. л.) (для зваротных дзеясловаў). Гл. наступную табліцу:

Інфінітыў	celt – падымаць	celties – падымацца
1-я ас. адз. л.: <i>es</i>	būšu cēlis/cēlusi	būšu cēlies/cēlusies
2-я ас. адз. л.: <i>tu</i>	būsi cēlis/cēlusi	būsi cēlies/cēlusies
3-я ас. адз. л.: <i>viņš, viņa</i>	būs cēlis/cēlusi	būs cēlies/cēlusies
1-я ас. мн. л.: <i>mēs</i>	būsim cēluši/cēlušas	būsim cēlušies/cēlušās
2-я ас. мн. л.: <i>jūs</i>	būsi(e)t cēluši/cēlušas	būsi(e)t cēlušies/cēlušās
3-я ас. мн. л.: <i>viņi, viņas</i>	būs cēluši/cēlušas	būs cēlušies/cēlušās

Умоўны лад дзеясловаў

Умоўны лад дзеясловаў паказвае на дзеянне, якое (пакуль што) не можа ці не магло адбыцца ў рэальнасці. Напрыклад:

1. Astrīda *gribētu* būt slavēna balerīna.

Астрыда хацела б быць знакамітай балерынай.

2. Ja es *nebūtu* *guvis* dziļas zināšanas, es nevarē**tu* kļūt par labu ārstu.

Калі б я не набыў глыбокіх ведаў, я не здолеў бы стаць добрым лекарам.

3. Kaut Aivars *paspētu* sarīkot koncertu.

Каб толькі Айвар здолеў зладзіць канцэрт.

Часам формы ўмоўнага ладу выкарыстоўваюцца, каб надаць выказванню адценне выразнай ветлівасці. Параўнайце:

1. Vai Jūs *varētu* man pateikt, kur tuvākā banka atrodās?

Ці не маглі б Вы падказаць мне, дзе знаходзіцца найбліжэйшы банк?

2. Vai Jūs *varat* man pateikt, kur tuvākā banka atrodās?

Ці не можаце Вы мне падказаць, дзе знаходзіцца найбліжэйшы банк?

Латышскія дзеясловы ўмоўнага ладу маюць дзве часавыя формы: *простага цяперашняга і складанага цяперашняга часу*. У кожным выпадку яны **не маюць спецыяльных асабовых формаў**.

Формы простага цяперашняга часу ўтвараюцца праз далучэнне да асновы інфінітыва суфікса **-tu** (для зваротных дзеясловаў **-tos**). Напрыклад, прасты цяперашні час умоўнага ладу дзеясловаў **sie-t** (вязаць) і **glāb-t-ies** (ратавацца) утвараецца наступным чынам: **sie- → sie-tu; glāb- → glāb-tos**.

Аналагічным чынам адбываецца ўтварэнне складанага цяперашняга часу ўмоўнага ладу. Тут адпаведная форма ўтвараецца ад формы ўмоўнага ладу (**būtu**) дзеяслова **būt**. Напрыклад:

Ja vakar *būtu* *bijis* labs laiks, mēs *nebūtu* *sēdējis* mājās.

Калі б учора была пагода, мы б не сядзелі дома.

Загадны лад дзеясловаў

У латышскай мове ёсць дзве формы загаднага ладу дзеяслова: 2-я асоба адзіночнага ліку і 2-я асоба множнага ліку.

Формы загаднага ладу адзіночнага ліку цалкам супадаюць з формамі 2-й асобы адзіночнага ліку простага цяперашняга часу абвеснага ладу. Формы загаднага ладу множнага ліку ўтвараюцца ад формаў адзіночнага ліку, да якіх дадаюцца суфіксы **-iet** (незваротныя дзеясловы) або **-ieties** (зваротныя дзеясловы).

У наступных табліцах можна ўбачыць ілюстрацыю вышэйпрыведзеных правіл:

Незваротныя дзеясловы	Абв. лад	Заг. лад	Заг. лад
Інфінітыў	2-я ас. адз. л.	2-я ас. адз. л.	2-я ас. мн. л.
plēst – ірваць	<i>tu plēs</i>	<i>plēs!</i>	<i>plēsiet!</i>
pūst – дзьмуць	<i>tu pūt</i>	<i>pūt!</i>	<i>pūtiet!</i>
griezt – рэзаць	<i>tu griez</i>	<i>griez!</i>	<i>grieziet!</i>
laist – пускаць	<i>tu laid</i>	<i>laid!</i>	<i>laidiet!</i>
celt – падымаць	<i>tu cel</i>	<i>cel!</i>	<i>celiet!</i>
kāpt – караскацца	<i>tu kāp</i>	<i>kāp!</i>	<i>kāpiet!</i>
ģērbt – апранаць	<i>tu ģērb</i>	<i>ģērb!</i>	<i>ģērbiet!</i>
stumt – пхаць	<i>tu stum</i>	<i>stum!</i>	<i>stumiet!</i>
likt – класці; загадваць	<i>tu liec</i>	<i>liec!</i>	<i>lieciet!</i>
audzēt – спаць	<i>tu audz</i>	<i>audz!</i>	<i>audziet!</i>
gulēt – спаць	<i>tu guli</i>	<i>guli!</i>	<i>guliet!</i>
sēdēt – сядзець	<i>tu sēdi</i>	<i>sēdi!</i>	<i>sēdiet!</i>

Зваротныя дзеясловы	Абв. лад	Заг. лад	Заг. лад
Інфінітыў	2-я ас. адз. л.	2-я ас. адз. л.	2-я ас. мн.л.
nesmieties – не смяцца	<i>tu nesmejies</i>	<i>nesmejies!</i>	<i>nesmejieties!</i>

atpūsties – адпачываць	<i>tu atpūties</i>	<i>atpūties!</i>	<i>atpūtieties!</i>
griezties – круціцца	<i>tu griezies</i>	<i>griezies!</i>	<i>griezieties!</i>
ģērbties – апранацца	<i>tu ģērbies</i>	<i>ģērbies!</i>	<i>ģērbieties!</i>
spēlēties – гуляцца	<i>tu spēlējies</i>	<i>spēlējies!</i>	<i>spēlējieties!</i>
mācīties – вучыцца	<i>tu mācies</i>	<i>mācies!</i>	<i>mācieties!</i>
slaucīties – выпірацца	<i>tu slaukies</i>	<i>slaukies!</i>	<i>slaukieties!</i>

Пераказвальны лад дзеясловаў

Латышскія дзеясловы пераказвальнага ладу паказваюць на значэнні, якія звычайна па-беларуску перадаюцца праз паняцце “ускоснай мовы”. Параўнайце наступныя сказы:

Vizma teica: «Edgars neēd omārus»

(Візма сказала: “Эдгар не есць амараў”.)

i: Vizma teica, ka Edgars neēdot omārus. (Візма сказала, што Эдгар не есць амараў.)

Як мы бачым, паказальнікам пераказвальнага ладу ў латышскім сказе выступае *дзеепрыслоўе з суфіксам -ot*.

У выпадку са зваротнымі формамі дзеясловаў, адпаведнае *дзеепрыслоўе ўтвараецца з дапамогай спалучэння суфіксаў -ot-ies*, напрыклад:

1. *Ivars teica, ka Laima labi ģērbjoties.*

Івар кажа, што Лайма добра апранаецца.

2. *Guntis saka, ka Linda vēli ceļoties.*

Гунтыс сцвярджае, што Лінда позна ўстае.

Латышскія дзеясловы пераказвальнага ладу маюць чатыры часавыя формы: просты цяперашні час, просты будучы час, складаны цяперашні час і складаны будучы час.

Формы будучага часу ўтвараюцца з дапамогай спалучэння суфіксаў *-š-ot* (для зваротных дзеясловаў *-š-ot-ies*), далучаных да асновы інфінітыва. Знаёмыя нам дзеясловы *sie-t* (звязаць) і *glāb-t-ies* (ратавацца) атрымліваюць, адпаведна, наступныя формы простага будучага часу пераказвальнага ладу:

sie-š-ot
glāb-š-ot-ies

Складаныя часавыя формы ўтвараюцца праз спалучэнне дапаможнага дзеяслова *bū-t* у адпаведнай форме пераказвальнага ладу (просты цяперашні час: *es-ot*, або просты будучы час: *bū-š-ot*) з дзеепрыметнікам прошлага часу асноўнага дзеяслова (на *-is*, *-usi*, *-uši* або *-ušas*). Адпаведным чынам, паколькі названыя формы дзеепрыметніка змяняюцца паводле роду і ліку, яны дапасоўваюцца да дзейніка, выражанага назоўнікам або займеннікам. Напрыклад:

1. Laima *saka*, ka Aivars *esot apēdis* visu saldējumu.

Лайма кажа, што Айвар з'еў усё марозіва.

2. Vaira *saka*, ka viņa *būšot rakstījusi* vēstuli Lindai.

Вайра кажа, што яна напіша (ліст) Ліндзе.

Калі ў латышскім сказе з дзеясловам у пераказвальным ладзе адсутнічае спасылка на факт і аўтара выказвання, такі сказ будзе выражаць няпэўнае (непацверджанае) сцвярджэнне, і яго можна перакласці з дапамогай уводнага сказа “кажуць, нібыта...” або “кажуць, што...”, а таксама ўводнага слова “маўляў”. Напрыклад:

Šis balons *esot pacēlies* 19 kilometrus gaisā.

Кажуць, нібыта гэты шар падняўся ў паветра на 19 кіламетраў.

Павіннасны лад дзеясловаў

Павіннасны лад латышскіх дзеясловаў ужываецца для выказвання павіннасці або неабходнасці. Паколькі такога ладу беларуская граматыка не ведае, у перакладзе сказаў з дзеясловамі павіннаснага ладу на

нашу мову неабходна ўжываць такія выразы, як “трэба”, “неабходна”, “павінен/павінна/павінны” і г. д. Напрыклад:

1. Tev *ir jābeidz* eksāmenu vienā stundā.

Табе трэба закончыць здачу іспыту за адну гадзіну.

2. Man *ir jāsmejas*.

Мне даводзіцца смяяцца.

Павіннасны лад дзеясловаў утвараецца з дапамогай 3-й асобы дзеяслова **būt** і асноўнага дзеяслова ў павіннаснай форме. Апошняя ўтвараецца праз далучэнне прэфікса **jā-** да формы 3-й асобы простага цяперашняга часу адпаведнага асноўнага дзеяслова. Напрыклад, калі мы возьмем ужо знаёмыя нам дзеясловы **sie-t** (звязваць) і **glāb-t-ies** (ратавацца), дык формы павіннаснага ладу трэба ўтвараць наступным чынам: **sie-n** → **jā-sie-n**; **glāb-j-as** → **jā-glāb-j-as**.

Трэба таксама мець на ўвазе, што дзеяслоў *ir* (цяперашні час) можа апускацца:

1. Rutai *jālasa* lekcija šovakar.

Рута мае прачытаць лекцыю сёння ўвечары.

2. Tev *jābeidz* ar eksāmenu vienā stundā.

Табе трэба скончыць з іспытам за адну гадзіну.

Формы павіннаснага ладу могуць ужывацца ў кожным з трох простых і кожным з трох складаных часоў. Гл. наступную табліцу:

Просты цяперашні	<i>ir jā-lasa</i>
Просты прошлы	<i>bija jā-lasa</i>
Просты будучы	<i>būs jā-lasa</i>
Складаны цяперашні	<i>ir bij-is jā-lasa</i>
Складаны прошлы	<i>bija bij-is jā-lasa</i>
Складаны будучы	<i>būs bij-is jā-lasa</i>

Формы павіннаснага ладу могуць ужывацца таксама ў пераказвальным і ўмоўным ладзе. Гл. на прыкладзе дзеяслова **lasīt** (чытаць):

Пераказвальны лад		Умоўны лад	
просты цяперашні час	просты будучы час	просты цяперашні час	складаны цяперашні час
es-ot jā-lasa	būšot jā-lasa	bū-tu jā-lasa	bū-tu bij-is jā-lasa

Звярніце ўвагу, што суб'ект дзеяння ў сказе з дзеясловам у павіннасным стане выражаецца з дапамогай назоўніка або займенніка ў *давальным склоне*, а аб'ект дзеяння – у *назоўным склоне*. Напрыклад:

1. *Ilga teica, ka Aivaram būšot jāpaliek mājās.*

Ілга сказала, што Айвару варта застацца дома.

2. *Rītei ir bijis jāizšķirās četras reizes.*

Рыта мусіла чатыры разы браць развод.

3. *Tev jānokārto eksāmens.*

Ты мусіш здаць іспыт.

4. *Dinai jālasa jaunais teksts.*

Дзіна павінна чытаць новы тэкст.

Залежны стан дзеясловаў

Формы залежнага стану латышскіх дзеясловаў утвараюцца праз далучэнне дзееспрыметніка залежнага стану на *-ts* (у адпаведнай родава-лікавай форме) да асабовых формаў дапаможнага дзеяслова *tikt* або *būt*. Напрыклад:

1. *Mēs bijām pārliecināti par savu uzvaru.*

Мы былі перакананыя ў сваёй перамозе.

2. *Veikalos tiek pārdotas dažādas smaržas.*

У крамах прадаюцца разнастайныя парфумы.

Формы залежнага стану, утвораныя з ужываннем дапаможнага дзеяслова *tikt*, маюць значэнне простых часоў, а формы, утвораныя з ужываннем дапаможнага дзеяслова *būt*, маюць значэнне складаных часавых формаў.

Спражэнне дапаможнага дзеяслова *tikt*

Лік	Асоба	Просты цяперашні	Просты прошлы	Просты будучы
Адз.	1-я	tiek-u	tik-u	tik-š-u
	2-я	tiec	tik-i	tik-s-i
Мн.	1-я	tiek-a-m	tik-ā-m	tik-si-m
	2-я	tiek-a-t	tik-ā-t	tik-si-t
Адз. і мн.	3-я	tiek	tik-a	tik-s

Прэфіксы дзеясловаў

Латышскія дзеясловы могуць мець разнастайныя прэфіксы (прыстаўкі), якія надаюць ім адценне завершанасці дзеяння і як бы ствараюць дзеясловы закончанага трывання, хоць наогул катэгорыя трывання ў латышскіх дзеясловаў не вылучаецца.

У наступнай табліцы мы прыводзім найважнейшыя прэфіксы латышскіх дзеясловаў з іх *прыблізнымі* адпаведнікамі ў беларускай мове:

Латышская прыстаўка	Беларускія адпаведнікі	Прыклады
aiz-	за-, з/с(а)-, а-, на-, ад-, над-, пера-	aizbāzt – заткнуць; aizgrābt – захапіць; aiznest – знесці; aizsegt – накрыць
ar-	а(б)-, а(ба)-, у(з/с)-, а-, на-, па-, за-, з/с(а)-	araut – абуць; arburst – зачараваць; arciemot – наведць; arplust – замаўчаць
at-	ад-, а(б)-, а(ба)-, а-, пры-, у(з/с)-, ад-, па-, за-, пера-	atbildēt – адказаць; atjaunot – узнавіць; atnākt – прыйсці; atsaukt – паклікаць

ie-	у(ва)-, вы-, па-, з/с(а)-	iebāzt – уваткнуць; iedzert – выпіць; iegūt – здабыць; ielikт – пакласці
iz-	вы-, з/с(а)-, па-, а(ба)-, пера-, а(д)-, раз/рас-	izkraut – выгрузіць; izkust – растаць; izmazgāt – памыць; izspiegot – адсачыць
no-	з/с(а)-, а-, ад-, па-, пра-, ад-, за-	nogurt – стаміцца; nogatavoties – саспець; nolādēt – праклясці; nolaist – апусціць
pa-	па-, на-, з/с(а)-, за-	pacelt – падняць; padot – падаць; paķert – схапіць; pamanīt – заўважыць
pār-	пера-, па-, пра-, раз/рас-, з/с(а)-	pārdot – прадаць; pārķārtot – пераўтварыць; pārraut – парваць; pārsteigt – здзівіць
pie-	пад-, на-, да-, за-, пры-, за-, у(з/с)-, на-	piebraukt – пад’ехаць; piebriest – набрыняць; piebiedroties – датаварышавацца; pienest – паднесці
sa-	з/с(а)-, на-, за-, пра-	saasināt – завастрыць; sabērt – насыпаць; sagumt – сагнуцца; salasīt – прачытаць
uz-	на-, ад-, у(з/с)-, раз/рас-, а(б)-	uzkrāt – назапасіць; uzrāmt – апухнуць; uzliesmot – успыхнуць; uzsildīt – разагрэць

ЗАЙМЕННИК

Займеннік – гэта часціна мовы, што мае больш агульнае, менш абмежаванае значэнне, замяняе ў сказе імя або прыслоўе і адказвае на пытанне той часціны мовы, якую замяняе. Латышскія займеннікі, у прынцыпе як і беларускія, можна падзяліць на:

- 1) асабовыя (**es** – я, **tu** – ты, **viņš** – ён, **viņa** – яна, **mēs** – мы, **jūs** – вы, **viņi** – яны (м. р.), **viņas** – яны (ж. р.)),
- 2) указальныя (**šis** – гэты, **šī** – гэтая, **tas** – той, **tā** – тая і г. д.),
- 3) пыталныя/адносныя (**kas** – хто, які, каторы, які; **kā, kura** – чый і г. д.),
- 4) адмоўныя (**neviens** – ніхто, **nekāds** – ніводзін, ніякі; **nekas** – нішто, нічога і г. д.),
- 5) зваротныя (**sevis** – сябе),
- 6) прыналежныя (**mans** – мой, **tavs** – твой, **savs** – свой, **viņa** – яго, **viņas** – яе, **mūsu** – наш, **jūsu** – ваш, **viņu** – іх і г. д.),
- 7) азначальныя (**pats/pati** – сам/сама; самы/самая; **katrs/katra** – кожны/кожная),
- 8) неазначальныя (**kāds** – хтосьці, **kaut kas** – штосьці, нейкі; **katrs, visāds** – усялякі, **jebkurš, jebkāds** – любы, **viens otrs/viena otra** – сёй-той, **nez(in) kas** – невядома хто і г. д.),
- 9) а таксама займеннікі-лічэбнікі (**cik** – колькі, **tik daudz** – столькі, **daži** – некалькі і г. д.)
- 10) і займеннікі-прыслоўі (**kā** – як, **kur(p)** – дзе, куды; **kad** – калі, **kādreiz** – калі-небудзь, калі заўгодна, калісьці, некалі; **kaut kā** – як-небудзь, **dažreiz, dažkārt** – калі-нікалі; **no kurienes** – адкуль; **tā** – так, **pēc tam** – потым, **no šejienes** – адсюль, **no turienes** – адтуль; **tāpēc, tādeļ, tamdēļ, tālab** – таму; **kāpēc, kādeļ, kālab** – чаму, **kaut kur** – сям-там, дзе-нідзе, недзе, дзесьці, кудысьці, дзе-нідзе; **nekur** – нідзе, нікуды; **nekad** – ніколі, **nekādi** – ніяк і г. д.). Пры гэтым займеннікі-прыслоўі ніколі не змяняюцца.

Змяненне займеннікаў

Наступныя тэблицы паказваюць, якім чынам скланяюцца латышскія *асабовыя* займеннікі:

Лік	Склон	Асоба			
		1-я	2-я	3-я	
				муж. р.	жан. р.
Адз.	Н.	es	tu	viņš	viņa
	Р.	manis	tevis	viņa	viņas
	Д.	man	tev	viņam	viņai
	В.	mani	tevi	viņu	viņu
	Т.	ar mani	ar tevi	ar viņu	ar viņu
	М.	manī	tevī	viņā	viņā
Мн.	Н.	mēs	jūs	viņi	viņas
	Р.	mūsu	jūsu	viņu	viņu
	Д.	mums	jums	viņiem	viņām
	В.	mūs	jūs	viņus	viņas
	Т.	ar mums	ar jums	ar viņiem	ar viņām
	М.	mūsos	jūsos	viņos	viņās

Зваротны займеннік у латышскай мове, як і ў беларускай, мае толькі пяць склонавых формаў:

Родны	Давальны	Вінавальны	Творны	Месны
sevis – сябе	sev – сабе	sevi – сябе	ar sevi – сабой	sevī – (y) сабе

Азначальны займеннік **katrs/katra** (кожны/кожная) скланяецца, як і назоўнік I (муж. р.) або IV (жан. р.) скланення. Займеннік **pats/pati** (сам/сама; самы/самая), у сваю чаргу, скланяецца наступным чынам:

Склон	Адз. лік		Мн. лік	
	муж. р.	жан. р.	муж. р.	жан. р.
Н.	paťs	paťi	paři	pařas
Р.	pařa	pařas	pařu	pařu
Д.	pařam	pařai	pařiem	pařām
В.	pařu	pařu	pařus	pařas
Т.	ar pařu	ar pařu	ar pařiem	ar pařām
М.	pařā	pařā	pařos	pařās

Скланенне найважнейших указальных займеннікаў дэманструе наступная табліца:

Лік	Склон	šis – гэты		tas – той	
		муж. р.	жан. р.	муж. р.	жан. р.
Адз.	Н.	šis	ši	tas	tā
	Р.	ša, ši	šaš, šiš	tā	tās
	Д.	šim	šai	tam	tai
	В.	šo	šo	to	to
	Т.	ar šo	ar šo	ar to	ar to
	М.	šajā, šai, šinī	šajā, šai, šinī	tajā, tai, tanī	tajā, tai, tanī
Мн.	Н.	šie	šiš	tie	tās
	Р.	šo	šo	to	to
	Д.	šiem	šīm	tiem	tām
	В.	šos	šiš	tos	tās
	Т.	ar šiem	ar šīm	ar tiem	ar tām
	М.	šajos, šais, šinīs	šajās, šais, šinīs	tajos, tais, tanīs	tajās, tais, tanīs

Скланенне найчасцей ужываных пыталных і адносных займеннікаў паказана ў наступных табліцах:

Назоўны	Родны	Давальны	Вінавальны	Творны
kas – хто, што; які; каторы	kā	kam	ko	ar ko

Лік	Склон	<i>kurš</i> – каторы; які; хто; што		<i>kāds</i> – які	
		муж. р.	жан. р.	муж. р.	жан. р.
Адз.	Н.	kurš	kura	kāds	kāda
	Р.	kura	kuras	kāda	kādas
	Д.	kuram	kurai	kādam	kādai
	В.	kuru	kuru	kādu	kādu
	Т.	ar kuru	ar kuru	ar kādu	ar kādu
	М.	kurā	kurā	kādā	kādā
Мн.	Н.	kuri	kuras	kādi	kādas
	Р.	kuru	kuru	kādu	kādu
	Д.	kuriem	kurām	kādiem	kādām
	В.	kurus	kuras	kādus	kādas
	Т.	ar kuriem	ar kurām	ar kādiem	ar kādām
	М.	kuros	kurās	kādos	kādās

Аналагічным чынам скланяюцца адмоўныя займеннікі *nekas*, *nekāds*. Адмоўны займеннік *neviens* скланяецца як лічэбнік *viens*.

ПРЫСЛОЎЕ

Прыслоўе – незмяняльная часціна мовы, якая ўказвае на час, месца, спосаб дзеяння або на акалічнасці, у/пры якіх гэтае дзеянне адбывалася, адказваючы на пытанні: **калі?**, **з якога часу?**, **да якога часу?**, **дзе?**, **куды?**, **адкуль?**, **як доўга?**, **як?**, **якім чынам?**, **у якой ступені?**

У латышскай мове прыслоўі найчасцей утвараюцца ад прыметнікаў ці ад дзеясловаў. Прыслоўі, утвораныя ад *прыметнікаў*, заканчваюцца на **-i**, **-u** або **-ām**. Напрыклад, ад прыметніка **jauk-s** (цудоўны, слаўны, прыемны) утвараецца прыслоўе **jauki** (цудоўна, выдатна), ад прыметніка **tāl-s** (далёкі) утвараецца прыслоўе **tālu** (далёка), ад прыметніка **klus-s** (ціхі) утвараюцца прыслоўі **klusām**, **klusi**, **klusu** (ціха).

Прыслоўі, утвораныя ад *дзеясловаў*, заканчваюцца на **-šus**, **-us** або **-u**. Напрыклад, ад дзеясловаў **skri-et**, **stāv-ēt** і **tup-ēt** утвараюцца, адпаведна, прыслоўі **skriešus** (бягом, бегма), **stāvus** (стоячы), **tupus** і **tupu** (на кукішках).

Ніжэй мы падаём некаторыя найчасцей ужывальныя латышскія прыслоўі, традыцыйна падзеленыя паводле разрадаў. Памятайма, што вышэй мы падавалі ўжо пэўную колькасць “займеннікаў-прыслоўяў”.

- ♦ **Прыслоўі месца:** **apakšā** (унізе, долу), **apkārt** (навокал), **ārā** (на дварэ, звонку), **augšā** (наверсе), **augstu** (высока), **augšup** (угору), **citur** (у іншым месцы), **iekšā** (унутры), **lejā** (уніз), **mājup** (дадому), **pretī** (насупраць), **priekšā** (наперадзе), **projām** (прэч), **sānis** (убок; убаку), **še, te, šeit** (тут), **šur tur** (сям-там), **tur** (там), **tepat** (акурат тут), **tuvu** (блізка), **visur** (усюды), **ze*mu** (нізка) і інш.
- ♦ **Прыслоўі часу:** **agri** (рана), **aizvien, arvien** (заўсёды, усё, увесь час) **atkal** (зноў), **citreiz** (іншым разам, у іншы час), **dažreiz** (часам, сяды-тады), **drīz** (хутка, неўзабаве), **jau** (ужо), **parīt** (паслязаўтра), **pašreiz** (зараз; цяпер), **nupat, patlaban** (зараз), **reiz** (некалі), **rīt** (заўтра), **šodien** (сёння), **tad** (тады), **tagad** (цяпер), **tikko** (ледзьве, толькі што, ледзь толькі), **tūlīt, tūlīn** (зараз жа), **turpmāk** (надалей), **vakar** (учора), **vēlāk** (пасля, пазней), **vienmēr** (пастаянна, заўсёды) і інш.
- ♦ **Прыслоўі спосабу дзеяння:** **ātri** (хутка, шпарка), **citādi** (іначай), **cītīgi** (старанна), **divatā** (удвух; удваіх; удзвюх), **jāšus** (вярхом), **kājām** (пешшу), **lēnām** (павольна), **pamazām** (патроху, паступова), **pēkšņi** (раптам), **šādi** (такім чынам, гэтак), **tādējādi** (такім

чынам), **tāpat** (такім самым чынам), **trijatā** (утрох; утраіх) і інш.

- ♦ **Прыслоўі меры:** **daudz** (шмат, многа), **diezgan** (досыць), **drusciņ/drusku** (крыху, трохі), **gandrīz** (амаль), **ļoti** (вельмі), **maz** (мала), **mazāk** (менш), **pavisam** (зусім), **re*ti** (рэдка), **vairāk** (больш) і інш.

Заўвага: нярэдка ў якасці прыслоўяў выступаюць і ўласныя прыметнікі. Напрыклад: **skaidrs!** – ясна, зразумела!, **brīvs** – свабодна, не занята, **šodien ir silts** – сёння цёпла.

Ступені параўнання прыслоўяў

Як і прыметнікі, латышскія прыслоўі маюць 3 ступені параўнання: звычайную, вышэйшую і найвышэйшую. Вышэйшая ступень утвараецца праз далучэнне – да асновы звычайнай ступені суфікса **-āk**. У сваю чаргу, найвышэйшая ступень прыслоўяў утвараецца праз далучэнне прэфікса **vis-** да вышэйшай ступені. Гэтыя правілы ілюструе наступная табліца:

Звычайная	klus-i	tāl-u	ze*m-u	lē*n-ām
Пераклад	ціха	далёка	нізка	павольна
Вышэйшая	klus-āk	tāl-āk	ze*m-āk	lē*n-āk
Пераклад	цішэй	далей	ніжэй	больш павольна
Найвышэйшая	vis-klus-āk	vis-tāl-āk	vis-ze*m-āk	vis-lē*n-āk
Пераклад	найцішэй	найдалей	найніжэй	найпавольней

Ад прыслоўя **daudz** (шмат, многа) вышэйшая ступень – **vairāk** (больш), найвышэйшая ступень – **visvairāk** (найбольш).

УТВАРЭННЕ І ПРАВАПІС СКЛАДАНЫХ СЛОЎ

У латышскай мове, як і ў беларускай, складаныя словы найчасцей маюць у сабе дзве асновы. Аднак, у адрозненне ад беларускіх, у латышскіх складаных словах адсутнічаюць злучальныя галосныя. Першая аснова (слова-азначэнне) звычайна паходзіць альбо ад назоўніка ў род. скл. (захоўваючы адпаведны канчатак або не), альбо ад прыметніка (дзеепрыметніка) у наз. скл. ці лічэбніка – без канчатка; другая ж частка (слова, якому даецца характарыстыка) – гэта альбо назоўнік у нязмененай форме, альбо вытворны ад іншага слова і самастойна не ўжывальны назоўнік, альбо таксама – прыметнік. Беларускі адпаведнік складанаму латышскаму слову можа быць простым словам, складаным або перадавацца некалькімі словамі. Напрыклад:

zeme, **zemes** (зямля, зямлі) + **lode** (шар) – **zemeslode** (зямны шар),

zeme, **zemes** + **kopība** (ад kopt – даглядаць, абрабляць) – **zemkopība** (земляробства),

zeme, **zemes** + **vēzis** (рак) – **zemesvēzis** (мядзведка),

lops, **lopa** (скаціна, гавяда; скаціны, гавяды) + **kopis** (ад kopt) – **lopkopis** (жывёлавод),

jūra, **jūras** (мора) + **mala** (край) – **jūrmala** (узмор’е, марское ўзбярэжжа),

jūra, **jūras** + **braucējs** (яздок) – **jūrasbraucējs** (мараход),

jūra, **jūras** + **zaļš** (зялёны) – **jūraszaļš** (колера марской хвалі),

krasts, **krasta** (бераг, берага) + **mala** – **krastmala** (набярэжная),

krūtis, **krūšu** (грудзі, грудзей) + **turis** (ад turēt – трымаць) – **krūšturis** (станік),

lietus (дождж, дажджу) + **sargs** (ахоўнік) – **lietussargs** (парасон),

sīka (дробная) + **nauda** (грошы) – **sīknauda** (дробныя грошы, драбязя),

sirms (сівы) + **galvis** (ад galva – галава) – **sirmgalvis** (стары дзед),

liels (вялікі) + **ceļš** (шлях) – **lielceļš** (бальшак),

liels + **gabals** (кавалак, штука, рэч) – **lielgabals** (гармата),

darbs, **darba** (праца, працы) + **galds** (стол) – **darbgalds** (станок),

rakstāms (пісьмовы) + **galds** – **rakstāmgalds** (пісьмовы стол),

lasāma (якая чытаецца) + **grāmata** (кніга) – **lasāmgrāmata** (чытанка),

ce*turtā (чацвёртая) + **diena** (дзень) – **ce*turtdiena** (чацвер),
otrais (другі) + **gadnieks** (ад gads – год) – **otrgadnieks**
(другагоднік),
divi, divu (два, двух) + **kauja** (бітва) – **divkauja** (двубой, дуэль,
адзінаборства),
zibens (маланка, маланкі) + **telegramma** (тэлеграма) – **zibenstele-**
gramma (тэлеграма-маланка),
zibens, zibeņu (маланка, маланак) + **zellis** (дзяцюк) – **zibeņzellis**
(хлопец-зух),
zibens, zibeņu + ātrs (хуткі) – **zibeņātrs** (маланкавы, імгненны).

Дадатковыя заўвагі

1. Складаныя словы, якія ў беларускай мове ўтвараюцца з двух назоўнікаў у наз. скл. (або назоўнікі з дадаткам) і пішуцца праз злучок, уяўляючы сабой адзінае паняцце, кшталту: *аўтамабіліст-аматар, альфа-прамяні, беларусы-партызаны* – у латышскай мове перадаюцца двума асобнымі словамі (без злучка): **automobilists amatieris, alfa stari, baltkrievi partizāni** і да т. п.
2. Гэтае ж самае тычыцца і складаных прыметнікаў з дзеепрыметнікамі, якія ў беларускай мове пішуцца праз злучок або злітна: у латышскай мове першае слова – гэта звычайна прыслоўе, утворанае ад прыметніка або дзеепрыметніка, а другое – уласна прыметнік або дзеепрыметнік. Напрыклад: **gaiši zeltains** – светла-залацісты, **valdzinoši košs** – прывабна-яркі, **zinātniski pētniecisks** – навукова-даследчы, **ātri šķīstošs** – хуткарастваральны і да т. п.

Нярэдка складаным словам, назоўнікам або прыметнікам, у латышскай мове адпавядаюць два назоўнікі ў род. склоне, з’яднаныя злучнікамі *i/un*. Напрыклад: **pirkuma un pārdošanas līgums** – дагавор (аб) куплі-продажу, **Tirdzniecības un Rūpniecības Palāta** – Гандлёва-прамысловая Палата і да т. п.

ПРЫНАЗОЎНІК

Прыназоўнік – несамастойная (службовая) часціна мовы, якая ўказвае на сінтаксічныя адносіны паміж членамі сказа. Прыназоўнікі спалучаюцца з назоўнікамі (у тым ліку аддзеяслоўнымі) і займеннікамі, у адпаведнасці з іх склонамі, прычым дапасаванасць паводле склонаў прыназоўнікаў у латышскай мове не заўсёды супадае з дапасаванасцю адпаведных прыназоўнікаў у беларускай. У большасці выпадкаў латышскія прыназоўнікі дапасоўваюцца да назоўнікаў, якія стаяць у родным або вінавальным склоне. Выняткаў няшмат. Характар гэтай дапасаванасці паказвае наступная табліца:

Склоны	Прыназоўнікі
+ Род. скл.	<i>aiz</i> (за; ад), <i>apakš</i> (пад), <i>ārpus</i> (за; па-за), <i>bez</i> (без; акрамя), <i>no</i> (ад; з каго, чаго), <i>pēc</i> (пасля; праз; за; па), <i>pie</i> (каля; пры; да), <i>pirms</i> (да; перад), <i>virš</i> (над, па-над), <i>zem</i> (пад)
+ Дав. скл.	<i>tīdž</i> (да)
+ Він. скл.	<i>ar</i> (вакол; каля), <i>caur</i> (цераз; скрозь), <i>gar</i> (уздоўж; паўз), <i>par</i> (пра; за), <i>pār</i> (праз; над), <i>pret</i> (супраць; да), <i>starp</i> (паміж; сярод)
+ Тв. скл.	<i>ar</i> (з кім, чым)
+ Родн. або Він. скл.	<i>uz</i> (на)
+ Дав. або Він. скл.	<i>pa</i> (па, на, паводле; у)

ЗЛУЧНІК

Злучнік – несамастойная (службовая) часціна мовы, якая злучае часткі тэксту, сказы, члены сказа, часткі складанага сказа.

Злучнікі падзяляюцца на:

- а) *злучальныя*, якія служаць для злучэння сінтаксічна раўнапраўных адзнак – частак складаназлучанага сказа або аднародных членаў

сказа. Да такіх злучнікаў у латышскай мове належаць: *un* – і, *arī* – а таксама; *bet* – але, а; *taču* – але, аднак; *tomēr** – аднак, *usē-taki*; *vai* – ці, або; *ne vien... bet arī* – не толькі..., а і; *gan... gan* – і... і; *ne... ne* – (а)ні... (а)ні; *vai nu... vai* – ці (то)... ці (то); *kā... tā* – як... так і і г. д.;

- б) *падпарадкавальныя*, якія служаць для сувязі сінтаксічна нераўнапраўных адзінак – частак складаназалежнага сказа. Сярод такіх злучнікаў: *ka* – што; *ja* – калі; *lai* – каб; *jo* – бо; *tāpēc ka* – таму што; *tā kā* – паколькі; *kaut gan* – хоць; *tā ka* – (гэ)так што і г. д.

У шэрагу выпадкаў ролю злучнікаў бяруць на сябе некаторыя прыслоўі і займеннікі-прыслоўі (гл. вышэй).

ЧАСЦІЦА

Часціца – незмяняльная службовая часціна мовы, з дапамогай якой можна змяніць значэнне іншай часціны мовы, выразіць або ўзмацніць пытанне, загад, пажаданне, прэрэчанне, меркаванне, частотнасць выказванняў.

Найважнейшыя часціцы латышскай мовы – гэты:

1. Пытальная часціца **vai**, якая адпавядае беларускай часціцы **ці**.

Параўнайце:

Vai Arturs ir slims? – Ці Артур хварэе?

Vai tu atcerēsies nopirkt maizi? – Ці не забудзеш ты купіць хлеба?

2. Сцвярдзальная часціца **jā**. Параўнайце:

Jā, tas ir tirgus. – Сапраўды, гэты – рынак.

3. Адмоўная часціца **nē**. Параўнайце:

Nē, tas nav logs. – Не, гэты не акно.

4. Адмоўная часціца **ne**. Параўнайце:

Viņa neteica ne vārda. – Яна не сказала ні слова.

5. Пабудзальная часціца **lai**. Параўнайце:

Lai dzīvo karaliene! – Няхай жыве каралева!

Іншыя часціцы (**kaut, diez, nez** і інш.) звычайна ўтвараюць першую частку ў неазначальных займенніках або прыслоўях (гл. вышэй). Часціцы **kā** і **it kā** (нібы, быццам, як) ўжываюцца пры параўнаннях. Часціцамі з мадальнымі значэннямі выступаюць: **laikam** (відаць, напэўна), **varbūt** (магчыма), **diemžē***1 (на жаль), **nebūt ne** (зусім не), **nerarko** (нізавошта) і г. д.

ВЫКЛІЧНИК

Выклічнікі таксама належаць да незмяняльных часцін мовы: яны служаць для выказвання рознага кшталту эмоцый, намераў і загадаў таго, хто гаворыць.

Да найчасцей ужываных латышскіх выклічнікаў гэтай групы належаць: **ak!** (ах!), **ai!** (ай!), **lūk!** (вось!, бач!), **redz!** (глянь!), **re!** (бач!), **kļau!** (слухай!), **dzi!** (чуй!), **rag!** (стой!, чакай!) і інш.

Функцыю выклічніка выконваюць таксама іншыя часціны мовы, напрыклад: **lūdzu!** (калі ласка!), **paldies!** (дзякуй!) і г. д.

СІНТАКСІС

СЛОВАЗЛУЧЭННЕ

Сінтаксічны лад латышскай мовы шмат у чым блізка да сінтаксічнага ладу беларускай мовы. Вынятак складаюць словазлучэнні з выкарыстаннем назоўнікаў у родным склоне. Такі назоўнік заўсёды стаіць перад словам, якое характарызуе або да якога з'яўляецца азначэннем, і парадак слоў, такім чынам, робіцца адваротным. Напрыклад:

Raiņa daiļrade – творчасць Райніса,

vīlciena atiešana – адпраўленне цягніка.

У выпадку з разгорнутымі канструкцыямі, дзе выкарыстоўваюцца некалькі назоўнікаў у род. скл., іх паслядоўнасць вызначае прынцып: ад больш шырокіх, маштабных паняццяў – да больш вузейшых. Напрыклад:

Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Rīgas reģionālās nodaļas vadītāja vietnieks – *намеснік кіраўніка (загадчыка) Рыжскага рэгіянальнага аддзела Упраўлення па справах грамадзянства і міграцыі Міністэрства ўнутраных спраў Латвійскай Рэспублікі.*

Часам латышскія словазлучэнні з назоўнікам у род. скл. перакладаюцца на беларускую мову з выкарыстаннем іншых склонавых форм. Напрыклад: **lietu pārvalde** – *упраўленне па справах, упраўленне справамi*, **Administratīvo pārkāpumu kodekss** – *Кодэкс аб адміністрацыйных парушэннях*, **mūžības skartie** – *кранутыя вечнасцю* і да т. п.

Такая нязвыклая для беларускай мовы адваротнасць у парадку слоў нярэдка распаўсюджваецца і на словазлучэнні, дзе ўжываюцца іншыя склоны. Параўнайце:

Pēterim zināmā vietā – у вядомым Петэрысу месцы,
viņam saprotamā valoda – зразумелая яму мова і інш.

Адметнай і па-свойму аўтэнтчнай латышскай канструкцыяй ёсць назоўнік у род. скл. са зваротным дзеепрыслоўем. Такі выраз найчасцей перакладаецца з дапамогай прыназоўніка *пры* і адпаведнага словазлучэння. Напрыклад:

Ziemai tuvojoties gājputni atstāj mūsu novadu. – *Пры набліжэнні зімы пералётныя птушкі пакідаюць наш край.*

Іншыя варыянты перакладу:

З набліжэннем зімы пералётныя птушкі пакідаюць наш край.

Калі набліжаецца зіма, пералётныя птушкі пакідаюць наш край.

СКАЗ

У залежнасці ад мэты выказвання тут можна вылучыць *апавядальныя, пыталныя і пабуджальныя* сказы; паводле структуры яны могуць быць *простымі і складанымі* (складаназлучанымі або складаназалежнымі). Паводле падобных прынцыпаў у абедзвюх мовах будуецца складаныя сінтаксічныя адзінствы (мікратэксты).

Да галоўных членаў сказа ў латышскай мове, як і ў беларускай, належаць дзейнік і выказнік, да даданых членаў сказа – дапаўненне, азначэнне, акалічнасць.

Парадак слоў

У цэлым, улічваючы сказанае пра словазлучэнне, можна гаварыць, што ў латышскай мове, як і ў беларускай, парадак слоў у сказе свабодны. Па-латышску фразу “ўлетку я купаюся ў рацэ” можна сказаць чатырма спосабамі:

1. **Vasarā es peldos upē.**
2. **Es peldos upē vasarā.**
3. **Upē vasarā es peldos.**
4. **Es peldos vasarā upē.**

Усе гэтыя апавядальныя сказы з граматычнага пункту погляду правільныя, хоць, безумоўна, пэўныя мадальныя адценні значэнняў тут маюць месца. Найбольш звыклым і “нейтральным” усё ж такі выглядае сказ, пабудаваны вакол сінтаксічнага “стрыжня”: **дзеінік** ⇒ **выказнік** ⇒ **дапаўненне**. Напрыклад:

1. **Es rakstu grāmatu.** – Я пішу кнігу.
2. **Mūsu ceļš gāja caur mežu.** – Наша дарога ішла праз лес.
3. **Mēs gaidisīm viņu līdz vakaram.** – Мы будзем чакаць яго да вечара.

Разам з тым, калі ў сказах ужываецца дзеяслоў-звязка **būt**, гэта значыць мы маем дачыненне са складана-іменнымі выказнікамі, то ў латышскім сказе парадак слоў строга фіксаваны: **дзеінік** ⇒ **дзеяслоў-звязка** ⇒ **іменная частка выказніка**. Напрыклад:

1. **Mirdza ir blonda.** – Мірдза – светлавалосая.
2. ***Mirdza blonda ir.** [*граматычна-няправільны сказ*]
3. ***Ir blonda Mirdza.** [*граматычна-няправільны сказ*]
4. ***Blonda ir Mirdza.** [*граматычна-няправільны сказ*]

Пытальныя сказы

Самы просты спосаб паставіць пытанне – узяць звычайны сказ і прамовіць яго з пытальнай інтанацыяй:

Mirdza ir blonda?

Аднак для пабудовы агульных пытанняў (гэта значыць, пытанняў, на якія можна даць кароткі сцвярджалыны або адмоўны адказ), у латышскай мове найчасцей ужываецца тыповая канструкцыя з часціцай **vai**.

Параўнайце:

1. **Vai Mirdza ir blonda?** – Ці Мірдза светлавалосая?
2. **Vai tu atcerēsies nopirkt sieru?** – Ці не забыў ты купіць сыр?

Як мы бачым, латышская часціца **vai** ўжываецца абсалютна падобным чынам, як мы ў беларускай мове ўжываем часціцу **ці**.

Цяпер разгледзім пабудову латышскіх *спецыяльных* пытанняў – гэта значыць, пытанняў з адмысловымі *пытальнымі* словамі. Да такіх пытальных слоў у латышскай мове належаць: **kur** (дзе?, куды?), **kurp** (куды?), **kad** (калі?), **kā** (як?), **kāpēc** (чаму?), **cik** (колькі?), **cik bieži** (як часта?), **cik ilgi** (як доўга?), **cik daudz** (як шмат?) і да т. п. (гл. вышэй, у раздзелах “Займеннік” і “Прыслоўе”). Найчасцей ужывальны ў латышскай мове пыталыны займеннік **kas**, які можа абазначаць па-беларуску і “хто?”, і “што?”, і “які?”, і “каторы?”. Гэты займеннік, да таго ж, ужываецца і ў розных ускосных склонах (мадэль яго скланення гл. вышэй).

Напрыклад:

1. **Kas tur ir?** – Хто там?
2. **Kā cepure ir tā pelēkā?** – Чый гэта шэры капялюш?
3. **Kam pieder tā somiņa?** – Каму належыць гэтая сумачка?
4. **Ko jūs teicāt?** – Што вы казалі?

А вось прыклады спецыяльных пытанняў з ужываннем іншых пыталыных слоў:

1. **Kur te ir autobusa pietura?** – Дзе тут аўтобусны прыпынак?
2. **Cik tas maksā?** – Колькі гэта каштуе?
3. **Kā Anita satika Raimonu?** – Як Аніта сустрэлася з Раймандам?
4. **Kad Jānis Rainis nomira?** – Калі памёр Яніс Райніс?
5. **Kāpēc Kārlis ir dusmīgs?** – Чаму Карл злуецца?
6. **Cik ilgu laiku derīga mana biļete?** – На працягу якога часу мой білет сапраўдны?

У латышскіх пытальных сказах таксама актыўна ўжываюцца пытальныя словы, што выконваюць функцыю азначэння: **kurš** (які?, каторы?) і **kāds** (які?). Напрыклад:

1. **Kurš skolnieks zin atbildi?** – Каторы са школьнікаў ведае адказ?
2. **Kurā stāvā Dainis dzīvo?** – На якім паверсе жыве Дайніс?
3. **Kādas cepures Ilze nopirka?** – Што за капелюшы купіла Ілзэ?

Як можна заўважыць, гэтыя пытальныя словы скланяюцца, як звычайныя прыметнікі. Але гэтыя словы могуць выступаць і ў якасці займеннікаў – як паказваюць наступныя прыклады:

1. **Kurš zin atbildi?** – Хто (з вас) ведае адказ?
2. **Kurā Jēkabs dzīvo?** – На якім (паверсе) жыве Якуб?
3. **Kādas Kristīne nopirka?** – Што (там) купіла Крысціна?

І яшчэ колькі прыкладаў з так званымі “двухчасткавымі” пытальнымі словамі:

1. **No kurienes atbrauca Andris?** – Адкуль прыехаў Андрыс?
2. **Uz kurieni viņš iet?** – Куды ён ідзе?

Апавядальныя сказы

Выразы са значэннем валодання

У латышскай мове няма спецыяльнага дзеяслова са значэннем “мець”. Замест яго ў адпаведных сказах ужываецца дзеяслоў **būt** (быць) у 3-й асобе з указаннем на ўладальніка ў давальным склоне (пры гэтым аб’ект валодання мае форму назоўнага склону!). Напрыклад:

1. **Man ir ve*cāki.** – У мяне ёсць бацькі. / Я маю бацькоў.

2. **Galdam ir atvilktnes.** – Стол мае шуфляды.
3. **Ingrīdai ir jau bijis ķīmijas eksāmens.** – У Ингрыды ўжо быў іспыт па хіміі.

Складаназлучаныя сказы

Складаназлучаныя сказы ў латышскай мове, як і ў беларускай, будуцца праз злучэнне простых сказаў без злучніка або пры дапамозе *злучальных злучнікаў* (гл. вышэй). Вось некалькі прыкладаў такіх сказаў з іх перакладам на беларускую мову:

1. **Atskanēja griezīgs kļiedziens, un zē*ni sāka peldēt uz dažādām pusēm.** – Пачуўся рэзкі крык, і хлопчыкі пачалі плыць у розныя бакі.
2. **Guntis tur nebija, nedz arī grib tur iet.** – Гунтыс там і не быў, і не хоча там з’яўляцца.
3. **Laima nobučoja Ivaru, bet Anna Ernestam iepļikēja.** – Лайма пацалавала Івара, а Ганна дала поўху Эрнэсту.

Некаторыя прыклады пабудовы латышскіх складаназалежных сказаў

Як і ў беларускай мове, у латышскай складаназалежныя сказы ўтвараюцца праз злучэнне двух сказаў з дапамогай адпаведнага *падпарадкавальнага злучніка* (гл. вышэй). Напрыклад:

1. **Man patīk Ernests.**
2. **Ernests ir talantīgs.**

⇒ (Складаназалежны сказ:) **Man patīk Ernests, tapēc ka Ernests ir talantīgs.** – Эрнэст мне падабаецца, бо Эрнэст таленавіты.

Як і ў беларускай мове, даданы сказ аддзяляецца ад галоўнага з дапамогай коскі.

Ніжэй мы прыводзім прыклады латышскіх складаназалежных сказаў розных тыпаў з іх перакладам на беларускую мову.

Kad Anna atnāks, mēs sāksim ēst. – Калі прыйдзе Ганна, мы сядзем есці/за стол.

Ja kāds pēc manis jautā, pasakiet, ka būšu drīz. – Калі мяне будуць пытацца, скажыце, што я хутка буду.

Laima saslīma, jo viņa nekad neēda sīpolus. – Лайма захварэла, бо (яна) ніколі не ела цыбулі.

Māte jautāja, vai rīt notikšot mācības. – Маці спытала, ці адбудуцца заўтра заняткі.

Skolotājs man teica, ka es e*сот diktātu uzrakstījis. – Настаўнік сказаў мне, што я дыктоўку напісаў.

Vai jums ir ekskursiju vadītājs, kas runā baltkrieviski? – Ці ёсць у вас экскурсавод, які гаворыць па-беларуску?

Bērni, kam Inga iedeva kūkas, bija ļoti priecīgi. – Дзеці, якіх Інга пачаставала пірожнымі, былі вельмі ўспешаняы.

Sīpoli ir augi, ko Anita nekad neēdis. – Цыбуля – гэта гародніна, якую Аніта ніколі не будзе есці.

Arturs iedeva aproci meitenei, kurā viņš bija iemīļies. – Артур падараваў бранзалет дзяўчыне, у якую закахашся.

Mirdza pateica Aivaram, ka pusdienas ir gatavas. – Мірдза сказала Айвару, што абед гатовы.

Dod kūkas, kam tu gribi! – Пачастуй пірожнымі таго, каго захочаш!

Raimonds nezina, ar ko Gunta deļoja. – Райманд не ведае, з кім танчыла Гунта.

Māja, kuru Pēteris nopirka, ir diezgan plaša. – Дом, які купіў Петэр, досыць прасторны.

Безумоўна, латышская мова, як і беларуская, ведае таксама розныя віды *комплексных сказаў* – як, да прыкладу:

Arturs nezina, kā ieguldīt naudu, un viņš drošvien nekad nezina. – Артур не ведае, як укладваць грошы, і, напэўна, ён ніколі гэтага ведаць не будзе.

НЕКАТОРЫЯ ЎСТОЙЛІВЫЯ ВЫРАЗЫ

Ніжэй мы падаём выбар устойлівых выразаў, часта ўжываных у латышскай мове, з іх прыблізнымі беларускімі эквівалентамі. Дзеля зручнасці гэтыя выразы згрупаваныя тэматычна – так, як гэта звычайна робіцца ў размоўніках.

1. Прывітанні, ветлівыя формы звароту, формулы развітання, найчасцей ужываныя выразы, выказванне згоды, нязгоды або сумневу.

Labrīt! – Добрага ранку!

Labdien! – Добры дзень!

Labvakar! – Добры вечар!

Sveiki! – Прывітанне!

Ar labu nakti! – Дабранач!

Uz redzēšanos! – Да пабачэння!

Uz tikšanos! – Да сустрэчы!

Visu labu! – Усяго добрага!

Laimīgu ceļu! – Шчаслівай дарогі!

Kā tev iet? – Як маешся?/Як дуж-здараў?

Kā jums klājas? – Як у Вас справы?

Man iet labi, paldies. – Дзякуй, усё добра.

Priecājos ar jums iepazīties. – Рады пазнаёміцца з Вамі.

Ļoti patīkami. – Вельмі прыемна.

Jā. – Праўда./Так./Але.

Nē. – Не.

Kā jūs sauc? – Як Вас завуць?

Mani sauc ... – Мяне завуць ...

Vai jūs runājat latviski/baltkrieviski/angliski/krieviski? – Ці гаворыце Вы па-латышску/па-беларуску/па-англійску/па-расійску?

Sakiet, lūdzu... – Скажыце, калі ласка...

Ko jūs teicāt? – Што вы сказалі?

Es mazliet runāju baltkrieviski. – Я крыху размаўляю па-беларуску.

Nesaprotu. – Не разумею.

Te ir mana adrese. – Вось мой адрас.

Lūdzu, atkārtojiet vēlreiz? – Ці не маглі б Вы паўтарыць?

Runājiet, lūdzu, lēnāk. – Гаварыце, калі ласка, больш павольна.

Godātais (kungs)! – Паважаны (спадар)!

Cienījamā (kundze)! – Шаноўная (спадарыня)!

Pilsoni! – Грамадзянін!

Pilstone! – Грамадзянка!

Pilsoņi! – Грамадзяне!

Dārgie draugi! – Дарагія сябры!

Jaunais cilvēks! – Малады чалавек!

Meitene! – Дзяўчына!

Apsvejcu jūs svētkos! – Са святамі!

Laimīgu Jauno gadu! – З Новым Годам!

Vēlu jums visu labāko! – Зычу/жадаю вам усяго самага добрага!

Apsveicu! – Віншую!

Pieņemiet manu līdzjūtību. – Прыміце мае спачуванні.

Atvanojiet!/Piedodiet! – Прашу прабачэння!/Даруйце!/ Перапрашаю!

Man ļoti žēl. – Мне вельмі шкада.

Žēl. – Шкада.

Paldies!/Pateicos! – Дзякуй!/Дзякую!

Paldies par ielūgumu. – Дзякуй за запрашэнне.

Pateicos par palīdzību. – Дзякуй за дапамогу.

Labu ēstgribu! – Смачна есці!

Uz veselību! – На здароўе!

Lūdzu! – Калі ласка.

Nav par ko. – Няма за што.

Es lūdzu jūs pie mums. – Калі ласка, завітвайце да нас.

Nāciet ciemos. – Прыходзьце ў госці.

Protams! – Вядома!

Pareizi! – Слушна!

Esmu ar mieru. – Я згодны.

Nedrīkst. – Нельга/няможна.

Ļoti žēl, bet es nevaru. – На жаль, не магу.

Tas nav iespējams. – Гэта немагчыма.

2. Іншыя пытанні

Kur jūs dzīvojat? – Дзе Вы жывяце?

Cik jums gadu? – Колькі вам гадоў?

Cik tas maksā? – Колькі гэта каштуе?

Kur atrodas...? – Дзе знаходзіцца ... ?

Kā tas ir latviski? – Як гэта называецца па-латышску?

Vai jūs mani saprotat? – Вы мяне разумееце?

Ko jūs gribat? – Што вы хочаце?

Kas noticis? – Што здарылася?

Kāds šodien laiks? – Якое сёння надвор'е?

Kā es varētu aizbraukt līdz...? – Як мне даехаць да...?

Uz kurieni jūs ejat? – Куды вы ідзяце?

3. Час

Cik pulkstenis? – Колькі часу?

Vienpadsmit. – Адзінаццаць./Адзінаццатая.

Pusdeviņi. – Палова на дзевятую./Палова дзевятай.

Bez ceturkšņa astoņi. – Без чвэрці восьмая/восем.

Divdesmit minūtes pāri divpadsmit. – Дваццаць на першую.

Cikos? – Аб якой гадзіне?/У колькі?

Trījos. – А трэцій.

Pēc stundas. – Праз гадзіну.

Pirms divām stundām. – Дзве гадзіны таму.

No trijem līdz pieciem. – З трох да пяці./Ад трэцяй да пятай.
No rīta. – Уранні./З раніцы.
Dienā. – Удзень./Днём.
Pusdienas laikā. – Апоўдні.
Vakarā. – Увечары.
Naktī. – Уначы.
Diena. – Дзень.
Nedēļa. – Тыдзень.
Mēnesis. – Месяц.
Gads. – Год.
Šodien. – Сёння.
Vakar. – Учора.
Rīt(dien). – Заўтра.
Parīt. – Паслязаўтра.
Pirmdien. – У панядзелак.
Otrdien. – У аўторак.
Trešdien. – У сераду.
Ceturtdien. – У чацвер.
Piektdien. – У пятніцу.
Sestdien. – У суботу.
Svētdien. – У нядзелю.
Janvārī. – У студзені.
Februārī. – У лютым.
Martā. – У сакавіку.
Aprīlī. – У красавіку.

Maijā. – У траўні.

Jūnijā. – У чэрвені.

Jūlijā. – У ліпені.

Augustā. – У жніўні.

Septembrī. – У верасні.

Oktobrī. – У кастрычніку.

Novembrī. – У лістападзе.

Decembrī. – У снежні.

Kāds šodien datums? – Якое ў нас сёння чысло?

Šodien ir piektais marts. – Сёння – пятага сакавіка.

Kas šodien par dienu? – Які ў нас сёння дзень?.

Šodien ir otrdiena. – Сёння аўторак.

Pavasaris. – Вясна.

Pavasari. – Увесну./Вясною.

Vasara. – Лета.

Vasarā. – Улетку.

Rudens. – Восень.

Rudenī. – Восенню./Увосень.

Ziema. – Зіма.

Ziemā. – Зімою./Узімку.

4. Колеры.

Balts. – Белы.

Melns. – Чорны.

Sarkans. – Чырвоны.
Bordo. – Бардовы.
Oranžs. – Аранжавы/памаранчавы.
Dzeltens. – Жоўты.
Ruds. – Руды/рыжы.
Zaļš. – Зялёны.
Gaišzils. – Блакітны.
Zils. – Сіні.
Violets. – Фіялетаваы.
Ceriņkrāsas. – Бэзавы.
Brūns. – Карычневы.
Tumšs. – Цёмны.
Gaišs. – Светлы.
Pelēks. – Шэры.

5. Шыльды, надпісы.

Administrators – Адміністратар
Aizņemts – Занята
Aizveriet durvis! – Зачыняйце дзверы!
Aravi – Абутак
Aravu labošana – Ремонт абутку
Apģērbi – Адзенне
Apotēka – Аптэка

Atiešana – Адпраўленне
Atlaide – Зніжка
Atvērts – Адчынена
Automobiļu novietne – Стаянка аўтамабіляў
Biļešu pārdošana – Продаж білетаў
Biļešu kase – Білетная каса
Braukšanas talonu pārdošana – Продаж талонаў на праезд
Brīva ieeja – Уваход вольны
Brīvs – Свабодна
Cepures – Галаўныя ўборы
Dārzeni un augļi – Садавіна і гародніна
Dāvanas – Падарункі
Dzērieni – Напоі
Frižētava – Цырульня
Gaļa – Мяса
Garderobe – Гардэроб
Grāmatas – Кнігі
Ieeja – Уваход
Ieejas maksa – Плата за ўваход
Ieejas nav – Уваходу няма
Ierašanās – Прыбыццё
Ievērojiet klusumu! – Захоўвайце цішыню!
Ievērojiet tīrību! – Захоўвайце чысціню!
Izeja – Выхад

Izejas nav – Выхаду няма

Izpārdošana – Распродаж

Juvelieru izstrādājumi – Ювелірныя вырабы

Kažokādu izstrādājumi – Футравыя вырабы

Kase – Каса

Nepiederošiem ieeja aizliegta – Пабочным асобам уваход забаронены

No ... līdz ... – З ... да ...

Pāreja – Пераход

Peldēties aizliegts! – Купацца забаронена!

Pietura – Прыпынак

Pirmais stāvs – Першы паверх

Policija – Паліцыя

Puķes – Кветкі

Remonts – Рамонт

Rokas bagāžas glabātava – Камера захоўвання

Saimniecības preces – Гаспадарчыя тавары

Sievietēm (S) – Для жанчын (Ж)

Slēgts – Зачынена

Smēķēt aizliegts! – Курыць забаронена!

Smēķētava – Курыльня

Stāviet! – Стой!

Taksometrs – Таксі

Tualete – Туалет

Uzgaidāmās telpas – Зала чакання/Чакальня

Uzmanību! – Увага!

Uzmanību, auto! – Сцеражыся аўтамабіля!

Uzmanību, krāsots! – Асцярожна, пафарбавана!

Viesnīca – Гасцініца

Vīni – Віно

Viriešiem (V) – Для мужчын (М)

Zivis – Рыба

Выкарыстаныя крыніцы

1. Векслер Б.Х., Юрик В.А. Латышский язык. Самоучитель; 6-е изд. Рига, 1988.
2. Гутманис А. Русско-латышский разговорник; 3-е изд. Рига, 1982.
3. Русско-латышский разговорник. М.: Астрель и др., 2006.
4. Cepļīte, В.; Cepļītis, L. Latviešu valodas praktiskā gramatika. Rīga, 1991.
5. Holst, J.H. Lettische Grammatik. Hamburg, 2001.
6. Latviešu-krievu vārdnīca. Krievu-latviešu vārdnīca/L-Centrs „Vārds“. Rīga, 1999.
7. Mathiassen, Terje . A Short Grammar of Latvian. Columbus, OH, 1997.
8. Petit, Justyna et Daniel. Parlons letton. Paris: L’Harmattan, 2004.

Інтэрнэт-рэсурсы:

J. Lelis – Basic Latvian – Grammar: Introduction : www.omniglot.com
The Lavian Language : www.latvianstuff.com

ЗМЕСТ

ФАНЕТЫКА І ПРАВАПІС	3
Алфавіт	3
МАРФАЛОГІЯ	6
Назоўнік	6
Прыметнік	19
Лічэбнік	24
Дзеяслоў	32
Займеннік	66
Прыслоўе	69
Утварэнне і правапіс складаных слоў	72
Прыназоўнік	74
Злучнік	74
Часціца	75
Выклічнік	76
СІНТАКСІС	77
Словазлучэнне	77
Сказ	78
НЕКАТОРЫЯ ЎСТОЙЛІВЫЯ ВЫРАЗЫ	84
Выкарыстаныя крыніцы	94

Даведачнае выданне

Серыя “Беларускія ЕўраГраматыкі”

Баршчэўскі Лявон Пятровіч
Гуцаў Андрэй Фёдаравіч

**КАРОТКАЯ ГРАМАТЫКА
ЛАТЫШСКОЙ МОВЫ**

Адказны за выпуск *Р. І. Шастак*
Рэдактар *Ул. М. Сіўчыкаў*
Карэктары *Хр. Ул. Сіўчыкава, Г. І. Іване*

Падпісана да друку з гатовых дыяпазітываў 24.10.2008.
Фармат 60×84/16. Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 3,15. Ул.-выд. арк. 2,85.
Тыраж 1000 (першы завод 500) экз. Заказ 459.

Выдавец

Прыватнае унітарнае прадпрыемства «Радые́ла-плюс».
ЛІ № 023300133315 ад 09.06.04.
пр. Незалежнасці, 72–12, 220012, г. Мінск.

Паліграфічнае выкананне
сумеснае таварыства з абмежаванай адказнасцю «Медисонт».
ЛП № 02330/0056748 ад 22.01.04.
Вул. Ціміразева, 9, 220004, Мінск.

Серыя «Беларускія ЕўраГраматыкі»

ISBN 978-985-448-086-2

9 789854 480862

И. П. БЕРДУШЕВ, А. О. ГИГАЙ
КАРПОТКАСА ЛПАМПАТБИКА
ШОККАНЬ МОББИ